شانۆی پاش تازەگەری

نیهاد جامی

ئەم شانۆیە لەبنەڕەتدا متمانە دەکاتە سەر شانۆی پانتۆمایم، بەڵام پانتۆمایمێکی جیاواز لەوەی پێناسەمان بۆی هەبووە و کارمان تێیدا کردووە، بەرلەوەی بێینە سەر چۆنیەتی پرۆسەی ناونان و بنیات و تیۆرو رۆئیای ئەو شانۆیە چیە و بەچ شێوەیەك دەتوانین کاری بۆ بکەین، تا ئێستاکە چیمان تیایدا ئەنجام داوە، سەرەتا لەسەر چەمکی پانتۆمایم دەوەستین، چونکە ئێمە دەمانەوێ لە پانتۆمایمێك بدوێین کە لەڕاستیدا دەتوانین ناوی بەرین بە (پانتۆمایم دژی پانتۆمایم).

سەرسوڕمانیەك لەوەدانیە چەمکێك قەبووڵ بکەین، لەسەر بنەمای دژایەتی کردنی، چونکە دژبوون لێرەدا بەمانای سڕینەوە نیە، هێندەی نووسینەوە و داڕشتنەوەیەکی جیاواز و تازەیە، خاڵی کردنەوەی چەمکە لە مانا فەرهەنگیەکەی و نووسینەوەی ئەو مانایە لە ڕووبەرێکی نادیاریی سیمیۆلۆژیدا.

چەمك دەروازەیەکە بۆ کرانەوە بەسەر دنیا، بەڵام لەدەرەوەی گریمانەی پێشوو، ئەوەش وادەکات بەهەمان دەرەنجام لێی نەیەینە دەرەوە، بەڵکو لەکۆتایی باسەکەدا خاوەنی دەرەنجامی نوێ بین، نوێ بوون بەمەبەستی بەخشینی شوناسێکی جیاواز، جیاواز لەڕووی ستایل و نەسوڕانەوە لەناو چەقی ئەو بازنەیەی کەلەیەك بچین، لێکچوون مانای هەموومان یەك وەزیفەمان پێ دەبەخشرێت و داکۆکی لەدەسەڵاتی موتڵەقگەرا و تاکە حەقیقەت دەکەین، لەکاتێکدا ئێمە قوربانی دۆخێکی هەرەمەکین زەمینەیەکی تیۆری ڕابردووی ئێمەی بنیات نەناوە، ئارەزووی کارکردن فاکتەری سەرەکی دەرکەوتنمان بووە لەو بوارەدا، بەتایبەت لە شانۆی پانتۆمایمدا، کە لەحەفتاکانەوە وەك ئارەزوویەك ئارەزوویەکی دەگمەن لەلای چەند شانۆکارێکەوە دەرکەوتووە، بەڵام پرۆژەیەکی تیۆری لە پشت ئەو کارانەوە نەبووە، یان لەیەك دوو نمایش کۆتایی پێ هاتووە، کە سەرچاوەیەکمان نیە ئاماژە بۆ شێواز و پرۆژەی نمایشەکان بکات، هێندەی وەك ئەرشیفێك لەناو بیلۆگرافیاکاندا ئاماژەی بۆ کراوە، دیارە ئەوەی زۆر ڕوونە لەبارەی ئەداکردنی ئەم شانۆیە زیاتر پەیوەست بووە بە پانتۆمایمی حالەت و کەسێتی ، کە ئەو شێوازانەش لەگەڵ مێژووی شانۆی یۆنانی و ڕۆمانی بوونە بەخاوەن بنەمای کۆنکرێتی، بەمانای بۆ شانۆکارێکی نائەکتیڤ بەتایبەت بۆ ڕەخنەگرە ئەرشیفیەکان یارمەتیەکی باشیان دەدات بۆ هاوکێشە ماتماتیکیەکان، کە پێویستیان بە خۆماندوو کردن و گەڕان نیە بۆ

سەرچاوەی نویٚ، تا ئاگاداری دواترین هەوڵی ئەو بوارە بن، بۆیە کاتیٚ بانتۆمایمیٚکی هاوچەرخ ببینن، هیستریایەك ڕوو بەڕوویان دەبیٚتەوە، هستریای لادان لە بنەما کۆنکریٚتیەکان، ئەو لادانە دژایەتیکردنی چەمکی باوی نیٚو ڕۆشنبیری ڕەخنەگرە ئەرشیفیەکانە، کەوای کردووە ئەم لیٚکۆڵینەوەیە بەرلەوەی بۆخۆمان.. ئەو شانۆکارانەی لەتەك من وەك ئەکتەر کاریان کردووە بنووسریٚت، بۆئەوەی وەك بابەتی تیۆری ناو کارەکانمان ببیٚ بە سەرچاوە، بۆ ئەو دەنگە تۆز لیٚ نیشتووەی سەلەفیەت نووسراوە کە نایەویٚ تیٚبگات، ئەوەش بە ئاگاهیٚنانەوەی ئەوان نیە، چونکە تازە بە ئاگا نایەنەوە، بەڵکو بۆ ئەو نەوە نوییە نووسراوە کە سەلەفیەت چۆن بە موتڵەق قسە دەکات و چ کەلیٚنیٚکی ڕۆشنبیری گەورە لەنیٚوانماندایە، کە شایەنی بەزەییە نەك خویٚندنەوە.

شانۆی پاش تازەگەری

شانۆی پاش تازەگەری چیە؟ چۆن ئەو ئەزمونە بناسین.؟ ئایا شانۆیەکە پەیوەستە بە دەرهیٚنەریٚکی تایبەتەوە؟ لەکورترین پیٚناسدا دەڵیٚین ئەو شانۆیە بە هەموو شیٚوەیەك دەیالۆگ ڕەت دەکاتەوە، بەڵام پابەندی ئەو ستایلە نابیٚت کە لە بانتۆمایم و ئەزمونە شانۆیەکاندا هەبوو، بەوەی ووشە بەشداری تیادا بکات، یاخود دەبیٚت ئەکتەر تەنها لەڕیٚگەی جەستەوە ویٚنای دنیای دەوروبەری بکات، بەڵکو لیٚرەدا ئەو شانۆیە هەرچەندە متمانەی سەرەکی لەسەر جەستەی ئەکتەرە، بەڵام شانۆیەکە بەدوای خویٚندنەوەی ئەزمونە جیاوازەکان گەیشتۆتە ئەو ئاستە کە ئەمڕۆ بە شانۆی پاش تازەگەری ناو دەبریٚت، سەبارەت بە ناونانی ئەو شانۆیە ئەوە یەکیٚکە لەو سیما نوییانەی ئەمرۆی شانۆ، نەك هەر لەئاستی وولاتیٚکدا بەڵکو لەخولی(47)ی ڤیستڤاڵی شانۆی ئەزمونگەری قاهیرە ئەو شانۆیە سیمیناری تایبەت و کۆرو لیٚکۆڵینەوەی زۆری لەبارەوە نووسراو دوانی لەبارەوە کراوە، ئەوەش مانای وایە شانۆیەکە لەو سەردەمەدا کە گفتو گۆ لەنیٚوان تازەگەری و فەیلەسوفانی پاش تازەگەری هەر تەنها لە ناو هونەری بیناسازی شویٚنی خۆی نەگرتەوە بەڵکو پەڕیەوە بۆ شانۆش، بەڵام بۆ ئەوەی وەك ئەو هەموو ئەزمونەی لە ڕابردوودا شانۆی ئیٚمە بە درەنگ پیٚی ئاشنا نەبیٚت، ئەگەر هەوڵیٚکی بچووك و بیٚتواناش بیٚت ویستمان لە ڕیٚگەی ئەو نووسینەوە بەشداریی لەو شانۆیە بکەین، بۆئەوەی ئەگەر بکریٚت بتوانین لە ئایندەدا ئەو ئەزمونە نەخەینە خانەی بیٚئاگایی خۆمانەوە، یان بە بیانوی ئەوەی لە ئەوروپا باوی نەماوە، ئەو بیانووە نەك هەر هیٚندە بیٚمانایە کەکەس گویٚی لیٚ ناگریٚت، بەڵکو بیٚمانایەکەی لەویٚوە دەست پیٚدەکات، کە ئەو ئەزمونە ئەمرۆ گفتوگۆی زۆری شانۆکارانی لەسەرەو ئەوە تەنها نەگبەتی ئیٚمەیە کە پیٚمان وایە سەردەمی نەماوە، کە لەڕاستیدا سەردەمی بیانووە بیٚهیٚزەکانی شانۆکاری کورد کۆتایی هات.

ئەو کاتانەی ئەو ئەزمونە متمانەی سەرەکی بە جەستەیە دەبیٚت یەکەم پرسیار کە لیٚرەدا بەپیٚویستی بزانین و بەهەند وەری بگرین جەستەیە، بۆیە لەو سەرەتایەوە دەپرسین: جەستە چیە؟ ئاخۆ گرنگە ئیٚمە بابەتیٚکی بۆ تەرخان بکەین؟ گرنگی و ڕۆڵی لەچیدایە؟ ئایا جەستە توانای خولقاندنەوەی

مانای هەیە؟ یاخود ئەوە زمانی ووتراوە مانا بەرهەم دێنێت؟ ئەو جۆرە پرسیارانە چەندە دەروازەی چوونە ناو بابەتی جەستە بن، بەڵام بەتەنیا توانای ئەوەیان نیە دیدێکی ڕۆشنمان پێ ببەخشن، گەر بێت و لەهەردو ئاستی تیۆری و پراکتیکیەوە سەیری چالاکیە جەستەیەکان نەکەین، نەك هەر لەسەرکوتکردنی لەناو ژیاندا بەڵکو دەرخستنی ماهیەتی لەهونەری شانۆشدا، کەئەوەی دواییان بابەتی سەرەکی ئەو نووسینەیە، بەڵام ئەو باسە دانابڕێت لەڕووی پەیوە ندی کولتوری جەستەوە بە ژیان و دواتر چۆنیەتی ئامادەبوونی ئەو جەستەیە لە شانۆدا.

بۆیە پێویستمان بە ئارامگریەکی باش دەبێت تادەچینە سەر تەواوی کونج و کەلەبەرەکانی باسەکە، مەبەست لەو سەرنجەش ئەوەیە کە ئێمە ناکرێ تەنیا لەشانۆوە بدوێین و ئەو دوانە دابڕین لەو فەزا کولتوری و کۆمەڵایەتی و مرۆییەی کەتیایدا دەژین، لەلایەکی تر بەهەند وەرنەگرتنی ئەزمونی جەستە لەخۆر ئاوا، ئەگەرچی لەنێوان ئازادبوونی جەستەی مرۆڤی خۆر ئاوایی لەبەرامبەر جەستەی کوردی کە جەستەیەکە هەمیشە دەزگا کۆمەڵایەتی و ئاینیەکان سەرکوتی دەکەنەوە، جیاوازی زۆر بنەڕەتی بەدی دەکەین، چونکە جەستەی کوردی جەستەیەکە لەناو خۆیدا کار دەکات، هەرچی جەستەی مرۆڤی خۆر ئاواییە جەستەیەکە لەدەرەوەی خۆیەوە ئیش دەکات، ئەوەش وای لێ دەکات هێمن بێت و وەك جەستەی کوردی هەڵنەچێت، بەڵام ئەو جیاوازیانە نابنە ڕێگر لەوەی قسە لەجەستە بکەین لە کۆمەڵگا و دواتر تاچەند جەستەی ئەکتەر دەتوانێ خوێندنەوەیەکی ڕەخنەیی بۆ ڕووبەری نمایشە شانۆییەکان بکات.

ئەگەر لەناسینمان بۆ جەستە واسەیری بکەین کە ئۆرگانێکی فیزیکیە، ئەوا ئەو ئۆرگانە لەڕووی سیمیۆلۆژیەوە لقێکی سەرەکی زمان پێك دێنێت، بەوەی بەرهەم هێنەرەوەی ئاماژەی نازمانەوانیە، ئەو ئاماژەیەش لەڕێگەی کۆی چالاکیەکانی توانای خوڵقاندنەوەی مانای هەیە، بەڵام ئەو مانایە چۆن بەرهەم دێت؟ ئایا دەتوانین لەڕێگەی جولەی جەستە خودەکان بخوێنینەوە؟ ئەو کاتانەی بمانەوێ بارودۆخی سایکۆلۆژیی و فیکری خودێك بزانین پێویستە لەڕێگەی جولەی خودەوە تێڕوانینی ئەو بزانین، بەو پێیەی خودی قسەکەر بەردەوام لەڕێی گەمەی زمانەوانی توانای دەسخەڕۆدانی هەیە، بەوەی دەتوانێ چۆنی بوێت ئاوا بدوێت، بەڵام نەمان گەیەنێتە جەوهەری خۆی وەك ئەوەی هەیە، بەڵکو قسەکەر وا شتەکان دەگێڕێتەوە وەك ئەوەی خۆی حەزی پێدەکات، لەوکاتانەش ئاماژەی زمانەوانی توانای خوڵقاندنەوەی مانای نابێت، چونکە مانا لەناو زماندا سەرگەرمی گەمەکانی خۆیەتی، ئەوە ئاماژەی نازمانەوانیە وامان لێ دەکات بتوانین ماناکانی بخوێنینەوە، لەڕێگەی ئەو جولانەی کە خود بەبێ مەبەست و ناڕاستەوخۆ ئەنجامیان دەدات.

ئەوە ئەگەر ئەوەمان بیر نەچێت کەهەر بەشێك لەجەستەی مرۆۋ بۆخۆی توانای دەربڕینی هەیە، بەمانای هەر جولەیەك لە(کەللە سەر، چاو، دەست، قاچ) ئاماژەن و لەکاتی کۆنترۆڵ کردنی خود ئەو ئاماژانە کەسێتی ئەو مرۆڤە دەردەخەن، وەك چۆن لەکاتی لەدەستدانی کۆنترۆڵ تەواوی ئەو ئاستە

سایکۆلۆژیەی کەسەکەمان بۆ دەخوێنرێتەوە، بەوەی بەشێکی جەستە بەبێ ویستی خۆی ئاماژە بۆ دۆخە دەروونی و شکستە ناخیەکەی خۆی دەکات.

پێویستە لەسەرمان بەر لەچوونە نێو پرۆڤەی هەر کارێکی شانۆیی، چاودێری ئەو جولانە بکەین کە ڕۆژانە لەناو کۆمەڵگادا دەیبینین، لەڕووی شێوە دانیشتن و هەڵسان و قاچ خستنە سەریەك و جولەی پەنجەکان لەسەر دەستەکەی تر و تا دەگاتە پاککردنەوەی قوڕگ بۆ قسەکردن و جگەرە کێشان، هەریەك لەو جولەو ڕەفتارانە گوزارشت لە دۆخی خودەکە دەکەن، دەتوانین لەڕێگەی جولەکانەوە کەسەکە بناسین بەر لەوەی بدوێت.

قوڕگ پاککردنەوە لەکاتی قسەکردن ئاماژەیە بۆ ئەو گرژیەی ئەو کەسێتیە تێی کەوتووە، یا جگەرە کێشان کە زۆرجار گوزارشتە لەچوونە قۆناغی باڵق بوونی، یا ئەو کچەی بەردەوام کلێنسێك بەدەستەکەی تریدا دەهێنێت گوزارشت لە دڵەڕاوکەیی و ناجێگیربوونی دۆخی دەروونی دەکات.(1)

ئەوکاتانەی چاودێری ئەو جولانەمان کرد، دەتوانین لەناو پرۆڤەدا تەوزیفی بکەینەوە، یا ئەو تێگەیشتنە ساکارە پەرە پێبدەین، لەڕێگەیەوە جولەکانی جەستە لە کارەکتەر فراوان بکەین، بەمانای ئەوە دەق نیە دەبێ بەخاڵی دەسپێك، بەڵکو ئەو جولانەی کە جەستە هەڵگریەتی دەبن بە دەسپێك، دەق توانای دەوڵەمەند کردنی ئەو جولانەی هەیە، ئەوەش مانای وایە جەستە دەق دێنێتە بوون، بەپێچەوانەی شانۆی ئەرستۆیی کە دەق توانای خوڵقاندنی کارەکتەر و ڕووداو و زەمەنی هەیە، کەچی لەشانۆی بانتۆمایم ئەوە جەستەیە (دەق، کارەکتەر، ڕووداو، زەمەن) دەخولقێنێت، بەمانای جەستە هەڵگری ئەو کولتورەیە کە لە شانۆدا بەکاری دێنێت، چۆنیەتی تەوزیفکردنەوەی کولتور پەیوەست نیە بە گواستنەوەی کولتوری کۆمەڵگا بۆ سەر شانۆ، بەڵکو تێڕوانینی جیاوازی هونەرمەندە لە بەکار هێنانەوەی کولتور لە شانۆدا.(2)

جەستە چۆن بووە زمانێکی سەربەخۆ لە نمایشی شانۆییدا، ئەو ئەزمونانە چ کاریگەریەکیان لەسەر ئەو زمانە هەبوو، ڕۆڵی جەستە چی بووە لە ئەزمونە شانۆیەکان لای گەورە دەرهێنەرانی جیهان؟ ئەو شێوەیە چیە کە ئەو شانۆیە لەئەمرۆدا بە شانۆی پاش تازەگەری دەرکەوتووە؟ ئەو شانۆیە چ شتێکی بەخشیوەتە ئێمە کە شانۆی تازەگەری نەیتوانی پێمانی ببەخشێت؟ کاتێ ئەو پرسیارانە دەکەین مەبەستمانە لەو ڕێگەیەوە لەو پرۆژەیە قسە بکەین کە زیاد لە دە ساڵە لەبواری شانۆی بانتۆمایمدا کاری تیا دەکەین، لەو ڕێگەیەوەش باسی دوو قۆناغی کارکردن و بۆچونی ڕەخنەگران و شانۆکاران لەبارەی ئەو پرۆژەیە چی بووە دەخەین ڕوو(3)

دیارە وەستان لەسەر جەستە لەشانۆدا تەنیا بەفرێدانی تەلبەندەکانی ڕووی ئەو گومانەیە کە بەهۆی ئامادەبوونی گوتاری میتافیزیکی لە بزووتنەی شانۆیمان نەیتوانیوە پرسیار بکەین و گومان لەو گوتارە شانۆییە بکەین کە هەمیشە خۆی وەك موتلەق گەرایەك تەماشا کردووە، کە ئەویش بانگەشەکردن بووە بۆ شانۆیەکی ڕەسەن لەڕێگەی کەلەپوورەوە ویستویەتی تێگەیشتنمان بۆ

ڕەسـەنایەتی بکات بەسیما تایبەتیـەکانی ئـەو شـانۆیە، لـەو نێوەنـدەدا پێویستە پەیوەندی زەمـەنی ئەو شانۆیە بۆ ئەو ڕۆژگارە بەهەند وەربگرین بەوەی پێویستە ئەو گەشبینیە بخەینە ژێر گومانەوە بـەوەی شـانۆکاری کـورد لەزەمـەنی گلۆبالیزەیـشندا چۆن لەڕێگـەی کەلـەپوورەوە دەیـەوێ شـوناس وەدەست بێنێت؟(4)

ئێـستا پێویـستە قـسە لـە مێـژووی ئامـادەبوونی جەسـتە بکـەین لـە پرۆسـەی نمایـشی شـانۆییدا، مەبەستیش لـە چەمکی مێژوو گێڕانەوەی کرنۆلـۆژی قۆناغـەکانی جەستە نیە، هێندەی دوانـە لـەو سـتایل و ئەزمونانـەی جەسـتە لـە شـانۆدا تێـی پەڕانـدووە، بـەوەی تاچـەند ئامـادەبوونی جەسـتە ئامادەبوونی زمانێکی تایبەت بووە لە شانۆدا.

ئامادەبوونی جەستە لە شانۆدا

ئەگـەر بـۆ مێـژووی لـەدایك بـووونی جەستە بگەڕێینـەوە، دەبـێ بڵـێین مێـژووی جەسـتە لەشـانۆدا.. مێژووی لەدایکبونی شانۆیە، چونکە هەموو ئەو وێنە و هێمایانەی لەسـەر پاشماوەی ئەشکەوتەکان ئامـاژە بـۆ جـۆری ئاهـەنگ و سـرووتە ئاینیـەکان دەکـەن، ئـەوە دەردەخـەن کـە لەڕێگـەی کۆمەڵـە جولەیەکەوە ئەو شانۆیانە پێشکەش کراوە، بەڵام ئەگەر بمانەوێ مێژوویەکی زانستی بۆ ئەو شانۆیە بدۆزینەوە، ئەوە دەبێ بگەڕێینەوە بۆ ئەغریقیەکان، بەتایبەتی بۆ سەدەی پێنجـەمی پـێش زایـن، لـەو سـەردەمەدا تاکـە ئەکتـەرێك بەتـەنها لەڕێگـەی جولـەی جەسـتەوە گوزارشـتی لـەو بابەتـە دەکـرد کـە دەیویست بیگەیەنێت، ئەوەش لەسەر زمانی فەیلەسوفی یۆنانی(دیموکرات) ئاماژەی بۆ کـراوە، هـەر لەو سەردەمەدا ئەو شانۆیە تایبەتمەندێتی خۆی هەبووە، بۆیە نوسەرەکانیشی جیاواز بوون، ئەگـەر هەریەکـە لـە تیـسپیس و ئەسـخیلۆس بەشـداریەکی کاریگـەریان لـە شـانۆی یۆنـانی کردبێـت و سۆفۆکلیس چەمکی تراژیدیای هێنابێتە ناو شانۆکەی و نواندن لە ئاستی ئەکتەرێك و دوان دەرچوو بێت، ئەریستۆفانیس کۆمیدیای بەو شانۆیە بەخشی بێت، ئەوا (تایۆکریت) یش وەك یەکەم نوسەری بانتۆمایم دەرکەوتووە، جیاوازی ئەویش لەگەڵ تیسپیس لەوێوە دەست پێدەکات، کە تایۆکریت نایەوێ لەڕێگەی گێڕانەوە ڕووداوەکانمان بەگوێدا بدات، بەڵکو دێت ئەو ڕووداوانـە لەشێوەی جولـە دەردەخات، وە لەساڵی (270) ی پێش زاین لەسەر پاشماوە بەردینەکان سیانزە دەقی (هیرۆنـداس) دۆزراوەتەوە، کەسەرجەمیان دەقی نووسراوی شانۆی جەستەییە.

بەدوای یۆنانیە کۆنەکان، شانۆی ڕۆمانی بەبانتۆمایم ئاشنا بوو، ئەوان وەك یۆنانیەکان بەتەنیا لەناو پەرستگاکان نەیان هێشتەوە، بەڵکو هێنایانە ناو شوێنە جیاوازەکان، ئەوەش لەشانۆی ڕۆمانی بۆ دوو شێوە پۆلین دەکرێت، یەکەمیان بـەناوی (بانتۆمـایمی ماڵـەکان) ە، ئەویتریـشیان بـە (بانتۆمـایمی شەقام) ناسراوە.

بانتۆمایمی ماڵەکان لـەهۆڵ و کۆشـکی پاشـاکان نمـایش دەکـران، هەنـدێ جـار دەبـردرانە هۆڵـەکانی

شانۆ، بەڵام بینەرەکەی تایبەت بوو بە پاشا و دەست و پێوەندەکانی کۆشك، بەڵام هەرچی بانتۆمایمی شەقام بوو تایبەت نەبوو بەگروپێکی دەست نیشان کراو، بەڵکو بۆ هەموو چینەکان نمایش دەکرا، شوێنی نمایشەکانیش دەست نیشان کراو نەبوو، بەڵکو ئەوان کارەکانیان لەشوێنە گشتیەکان و شەقام و گۆڕەپانەکان نیشانی بینەر دەدا، ئەوەش ببوە هۆی ئەوەی بە بانتۆمایمی شەقام بناسرێت.

بەڵام هەرچی شانۆی فەڕەنسیە سەرەتا بانتۆمایمی وەك هونەرێکی سەربەخۆ نەناسیوە، بەڵکو وەکو لایەنێکی شانۆکەی دەرکەوتووە، کە چەند دیمەنێك لەڕێگەی جەستە پێشکەش کراوە، بۆیە تا ساڵی 1700 شانۆی فەڕەنسی نەیتوانیوە شانۆیەکی بانتۆمایمی هەبێت، بەدوای ئەوان ئیتاڵیەکان بەو شانۆیە ئاشنا بوون، دوای ئەوانیش ئینگلیزەکان لەڕێگەی (جۆن ڕیتش) ئاشنای ئەو هونەرە بوون، دواتر لەسەرانسەری جیهان گروپی شانۆیی گەڕۆك لەسەرانسەری جیهان درووست بوو، بەمانای ئەوەی ئیدی شانۆیەك درووست بوو ئەکتەر لەڕێگەی جەستەیەوە بتوانێ بوونی خۆی تیا دەربخات، نەك تەنها شانۆ بریتی بێت لەدەیالۆگ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەو بەرهەمانە جەستە تیایدا بەو شێوەیە بەکار نەدەهێنرا، هێندەی ئەوەی بە گرنگ سەیر دەکرا ئەوە جولەی دەست و سیمای ئەکتەر بوو، بەڵام ئەوکاتەی ئەو هونەرە بایەخی بەسەما کردندا ئەو هونەرە توانی لەو ڕێگەیەوە ئەو بەهایە بداتە جەستە، بەو دەرکەوتنە جەستە توانی دەروازەیەك بدۆزێتەوە بۆ شانۆکە، لەگەڵ تێپەڕینی زەمەن شانۆکاری نوێ دەرکەوتن، تاگەیشتە ئەوەی لەسەرانسەری دنیادا شانۆیەك بناسرێت لەڕێگەی جەستەوە نمایش دەکرێت، دیارە ئەو شانۆیە بێ ئاستەنگ و کێشە نەبوو، بەڵکو گرفت و کێشەی خۆی هەبوو، هەر لە دەرکردنی (تۆماس ئیکنز) کەمامۆستای پەیمانگاکانی هونەر بوو، بەهۆی ئەوەی لەڕێگەی ئەو هونەرەوە مۆدیلی ڕووتی هێناوەتە سەر شانۆ، تا دەگات بە دەرکردنی تیپی ئەکتەرانی ئیتاڵی لە فەڕەنسا ساڵی 1697 لەلایان (لویسی چواردەهەم) بە بیانوی ئەوەی لەکارەکانیان لاسایی ئەویان کردۆتەوە.

لەگەڵ سەرەتای سەدەی بیستەم ئەوشانۆیە لەسەر دەستی (جاك کۆبۆ) پێی نایە قۆناغێکی ترەوە، کە لەدایکبونی بانتۆمایمی نوێ بوو، ئەگەرچی وەك (تۆماس لیبهارت)(5) ئاماژەی بۆ دەکات تاڕادەیەك لەژێر کاریگەری شانۆی(نو) ی یابانی بووە، وەك چۆن دابڕاو نەبوو لە کاریگەری هونەرمەندانی قۆناغەکەی خۆی لە وانەش (لویس جۆفیە) و (شارل دیلان)، بەڵام ئەو دوانە دواتر وەك دوو ئەکتەر لەچەندین کاری ئەودا دەرکەوتن، وە بۆ ئەوەی بتوانێ ئەکتەری هۆشیار و ڕوناکبیر لەهەردوو ئاستی تیۆری و پراکتیکی درووست بکات، (پەیمانگای کۆلۆمبی پیری) دانا، جگە لەوەی هۆشیاری بە ئەکتەر دەبەخشی توانی یەکێك لەگۆڕانەکان لەناو بانتۆمایم بکات، دەرخستنی ڕۆڵی ڕوناکی بوو، کەپێشتر گەر لەزۆربەی کارەکان سیماو جولەی دەست جێگەی سەرنج ڕاکێشان بوو، کۆبۆ وایکرد لەڕێگەی ڕوناکیەوە بەهایەکی تر بە جەستە بدرێت، بۆ ئەوەی لەڕێگەی جولەوە ڕوناکی

مانایەکی نویٚ بەجەستە ببەخشێت.

لەبەر ئەوەی ئێمە مەبەستمان نووسینەوەی مێژووی جەستە نیە لە شانۆدا، بۆیە هەموو ئەو گۆڕان و قۆناغانە گەر بەناچاریش بێت، دەبیٚ فەرامۆشی بکەین و تەنها ئاماژەی خێرا بۆ ئەو خاڵانە دەکەین کە جەستە لەشانۆدا بەخۆیەوە دەبینی، بۆ نمونە ناکریٚ ئێمە بێینە سەر تەواوی ئەو بڕیارەی کۆبۆ شانۆکەی داخست، بەڵکو ئەوەی لێرەدا بەلامانەوە گرنگ بێت درێژەدان و بەردەوامی یەکێك لە قوتابیەکانیەتی بەناوی (ئیتیان دیکروا) بەڵام ئەو پێی وابوو زەحمەتە بەتەنیا لەڕێگای جەستەوە هەموو شتیٚ بگەیەنرێت، بۆیە پەنای دەبردە بەر دەنگ و ووشە و گۆرانی، ئەوەش وای دەکرد کۆبۆ تیٚ نەپەڕێنێت، بەڵکو گەڕایەوە بۆ ئەو شێوازەی کە بەر لە کۆبۆ بوونی هەبوو، بەمانای گەر (جاك کۆبۆ) شانۆکەی لە ووشە و گۆرانی و دەنگ ڕزگار کرد، ئەوا (دیکروا) ئەوانەی گەڕاندەوە ناو شانۆ، بەمانای چیتر کارەکانی پەیمانگاکەیان تایبەت نەبوو بە بانتۆمایم هێندەی میلۆدراما بوو.(6)

ئەوە فەرامۆش کردنی ئەو هونەرە نەبوو، بەڵکو تەنیا لەزۆربەی کارە بانتۆمایمەکانی تەنیا جولە زمانی پێکهاتەی شانۆ نەبوو، دوو هونەرمەندی تر دوای ئەو دەرکەوتن کە هەردووکیان قوتابی ئەو بوون، یەکەمیان (جان لۆی بارۆ) ئەویتریشیان (مارسیل مارسۆ) کە تا ئەمڕۆ بەباشترین هونەرمەندی بانتۆمایم لە جیهاندا ناسراوە.

ئەگەر گرفتی سایکۆلۆژی لەپشت داهێنانی کاری هونەریەوە بێت وەك فرۆید پێشبینی دەکات، ئەوا دەبێت بڵێین ئەو تیروانینە بۆ بارۆ لەو هونەرە زۆر ڕاستە، ئەویش پەیوەندی بە ناسرووشتی بوونی جەستەی خۆیەوە هەبوو، لەلایەکی تریش مردنی باوکی کە ئەو زۆر منداڵ بووە و خۆی دەڵێت "هەمیشە لەگەڕاندا بوومە بەدوای باوکم" ئەو گەڕانە لەپاڵ هۆکاری یەکەمی جەستەی خۆی، توانای نووسینەوەی نهێنیە خودیەکانی لەناو کاری هونەری هەبووە، بۆیە بە شێوەیەك بایەخی بەو هونەرەدا کەتوانی ببێت بە خاوەنی شێوازێکی تایبەت لەو هونەرەدا، ئەوەش بۆتە هۆی ئەوەی ئەمڕۆ گروپە شانۆییەکانی بانتۆمایم زۆر بەبایەخەوە مەشقەکانی بارۆ بەهەند وەربگرن، چونکە ئەو لەپاڵ (مارسیل مارسۆ) بووە بەدرەوشاوەترین هونەرمەندانی ناو ئەو هونەرە.

سیما تایبەتیەکانی ئەم شانۆیە بەلای مارسۆ سەرەتا بریتی بووە لە نواندنی تاکە کەسی کە خۆی پێی هەڵساوە، دواتر ئەکتەری تری هێناوەتە ناو شانۆکەی، ئەو وەك دیکروا نەبووە، بەهیچ شێوەیەك ووشە و گۆرانی بەشداریان لەکارەکانیدا نەکردووە، سیمای ئەکتەر بەڕەنگی سپی ئارایشت دەکرێت، ئەوەش بۆ ئەوەی لەپاڵ جولەی دەست، هەر جولە و شێوە گۆڕینی ڕووخسار کە هەمیشە وای دەنوێنیٚ کە لەگەڵ هەر پۆشینی ماسکێك ڕووخساری ئەو شێوەیە وەربگرێت، ئەوە لەپاڵ بایەخدانی تایبەتی بە جولەی تەواوی جەستە، بەڵام مارسۆ دابڕاو نیە نەك هەر لەتەواوی مێژووی بانتۆمایم، بەڵام دەبیٚ لەکارەکانی ئەودا ئەوەمان بیر نەچێت، ئەو کارانەی مارسۆ ئەنجامی دەدا جولەکانی گوزارشتی ڕەوان بوو بۆ بینەر، بۆیە کارەکانی پەیوەندی نەبوو نە بە"مایمی

تازەگەری و نە بە پاش تازەگەریش، ئەو کارانەی هەر لە (باڵ) کانی سەدەی نۆزدەهەم دەچوو، لەڕووی پەیوەندی لەگەڵ سەمای نوێ، یاخود دوای نوێ"(7) مارسۆ لەڕووی تەکنیکیشەوە سوودی لە (شانۆی ڕەشی چیکسلۆفاکی) وەرگرتووە، بەو پێیەی ئەو ئەزمونە توانیویەتی لەپاڵ ئەزمونە گەورەکانی شانۆ بۆ جەستە دەربکەوێت بۆیە بەر لەوەی بێینە سەر ڕۆڵی جەستە لەپرۆژەی شانۆی ئەزمونگەریدا لەسەر شانۆی ڕەش دەوەستین

شانۆی ڕەشی چیکسلۆفاکی

شانۆی ڕەشی چیکسلۆفاکی بۆ سەرەتاکانی سەدەی ڕابردوو دەگەڕێتەوە، ئەو کاتەی هونەرمەندی فەرەنسی (جۆرج لافای) نمایشێکی بووکە شووشەی لەنێو کابینەیەکی ڕەشدا پێشکەش کرد، ئەوکاتەی لە 1955 ئەندامانی تیپی سلامەندەری چیکسلۆفاکی ئەو نمایشە دەبینن، کاریگەری زۆریان لەسەر بەجێ دێڵێت، بەتایبەت لەڕووی جولە و پانتایی ڕەش، ئەو ئەزمونە دەستی بەپشکنین و گەڕان کرد، بەتایبەت لەڕێگەی کارەکانی (فرانتشیك کراتۆخفیل) کە لەبنەڕەتدا هونەرمەندێکی شێوەکاریی بوو، سەرەتا کارەکانی ناونا(شانۆی شێوەکاری) بەڵام کاتێ لەئازاری 1977 بەهاوبەشی (فلادیمێر کابالکا) شانۆگەری (لێبوك) نمایش دەکەن، ئەو نمایشە دەبێتە سەرەتای مێژووی لەدایکبونی شانۆی ڕەش، کە بەرەنجامی ئەزمونەکانی چارەگە سەدەیەك بووە، بنەما سەرەکیەکانی ئەو شانۆیە پێك هاتووە لەبوونی ئەکتەر لەناو پانتاییەکی شانۆی ڕەشدا، بەڕادەی ئەو جل و بەرگ و پانتایە ڕەشەی داگیری دەکات، ئەوەی دەبێتە مایەی سەرنج ڕاکێشان تەنیا جولەی دەست و سیمای ڕووخسارە، لەدواوەی شانۆکەش (خاڵ، هێل، بارستایی) ئەو سێ توخمە شێوەکاریەی ناو شانۆکەن، ڕوناکیش زیاتر بەرەو ڕەنگی خەون ئەکتەرەکان پەلکێش دەکات، ئەوان بەدوو شێوە ئەزمونی جەستە لەتەك دەق دەخەنە ناو مەشقەوە، یەکەمیان کە ڕاستەوخۆ پشت دەبەستێ بە سیناریۆیەکی شانۆیی، شێوەی دووەمیش ئەزمونکردنە لەتەك دەقێکی شانۆیی بۆ ئەوەی لەکاتی کارکردن دەیالۆگەکان بگۆڕنە سەر جولە؟ بەمانای شیعریەتی ووتراو دەگۆڕن بۆ پانتایی خەون.(8)

جەستە لە شانۆی ئەزمونگەریدا

بەدوای دەرکەوتنی ڕۆڵ و بەهای جەستە لەشانۆدا، ئیتر لای دەرهێنەرە ئەزمونکارەکان جەستە بووە بەشێکی سەرەکی لەپێکهاتەی ئەزمونی شانۆیی، لای ئارتۆ جەستە دەچێتە نێو خەونی نەستەوە، بۆئەوەی بتوانێ بەشداریی لەهۆشیاری کەبت کراومان بکات، لەو ڕێگەیەوەش جەستە هەڵدەستێ بە ئاشکراکردنی نهێنیە شاراوەکانی کە زمان لەڕێگەی گفتوگۆوە حەشاری دابوو، جەستە دێت لەناو خەوندا هەموو ئەوانەی لەدەرەوەی تێگەیشتن بوون، دەیانکاتە بەشێکی سەرەکی لەگوتاری شانۆدا، ئەوەش بنیاتنانی گوتارێکی ناتەبا بوو، بەو پێیەی نمایش خاڵی نەبوو لەژانرە ڕۆشنبیریەکانی تر، بەتایبەت لە ئامادەبوونی هەریەکە لە شیعر و هونەری شێوەکاری.

شیعر و شێوەكاری پەیوەندی بەو فەزا گشتیە هەبوو كە بەرەنجامی تیۆری نەستی فرۆید لەلایەك و لەلایەكی تر هەردوو بزووتنەی دادایزم و سوریالیزم كاریگەری تەواوی لەسەر ئەو شانۆیە بەجێ هێشت، بەتایبەت ئارتۆ كە خۆشی كۆمەڵێك شیعری نووسی، بەو نووسینانەش بە یەكێك لەسوریالیستەكان ناوی دەركرد، لەلایەكی تر نووسینی كتێبێكی تر بە ناوی (نامەیەك بۆ جاك پریڤەر) بەشێكی تری تێڕوانینی ئەو بوو بۆ شانۆ، كە هەموو ئەوانە وایان كرد ئەو شانۆیە لەناو شیعر و شێوەكاری بێتە بوون، ئەم دوانە لەناو شانۆ لەهەوڵی بنیاتنانی شیعریەتی شوێن بوون، ئەوەش بەتەنیا بەرەنجامی ئەو شانۆیە نەبوو لەڕێگەی شیعر و تابلۆ، بەڵكو بەرەنجامی ئەو پەیوەندیە ئەنترۆپۆلۆژیە بوو كە لەڕێگەی سرووتی شانۆیەوە بەرجەستەی دەكرد، بەمانایەكی تر شانۆ لای ئارتۆ بووە لەدایكبوونی زانستێكی شانۆیی كە ئەمڕۆ بە ئەنترۆپۆلۆژیای شانۆ دەیناسین، ئەوەش مانای وایە ئارتۆ لەڕێگەی جەستەوە كودەتایەكی بەسەر شانۆدا هێنا، كە پەیوەندی نیوان شانۆ و زانستەكانی كرد بەپەیوەندیەكی دیالەكتیكی، ئەوەش ئەو تێگەیشتنە ئەزمونگەریە بوو، كە لەپاڵ ئارتۆ، (گۆردن گریك) یش هەر هەمان ڕوانینی بۆ شانۆ هەبوو، كاتێ پێی وابوو لەداهاتوودا دەبێ شانۆ لە جولە و ئاماژە پێك بێت، بەپێی زەمەنی ئەزمونەكان دەقی شانۆیش بوونی نەمێنێت، بەمانای بەبێ دەقیش شانۆ هەر هەیە، بەڵام بەبێ جەستە شانۆ نابێت، كە جەستە هەبوو واتە شانۆ هەیە، ئەو تێگەیشتنە ئەزمونگەریە پەیوەندی بە ڕوانینێكی لابۆریانە هەیە بۆجەستە .

هەرچی (گرۆتۆفسكی) ە لەماوەی بیست و دوو ساڵ لە لابۆرەكەیدا بەناوی (شانۆی هەژار) هەوڵی دەدا جەستە لەڕێگەی مەشق و گەڕانێكی هەمیشەییەوە هەموو ئەو سنورانە تێك بشكێنێت، كە بە ڕێسای نمایشی شانۆیی دادەنرێت، لەسیستمی ڕێكخەری نێوان هۆڵ و تەختەی شانۆ، بۆ ئەوەش دەڵێت"ئێمە لەسەدەی میتا شانۆدا دەژین" (9) بایەخی سەرەكی دەگەڕاندەوە بۆ ئەكتەر و بینەر، هەموو ئەو پێكهاتە شانۆییانەی لەجۆری دیكۆر و ئێكسوارات و ڕوناكی فەرامۆش دەكرد، بەوەش كاری ئەكتەری قورستر دەكرد، بەوەی دەبوو لەڕێگەی جەستەوە گوزارشت لەو پێكهاتە شانۆییانە بكات، ئەو هەرچەندە بانگەشەی بۆ میتا شانۆ دەكرد، بەوەی لابۆر دەتوانێ بەدژی شانۆوە كار بكات، مەبەستیشی دژایەتی نەبوو بەمانای ووشەكە، هێندەی گۆڕان بوو لەگوتاری باوی نمایش، چونكە ئەدەب لە لابۆرەكەی ئەودا نەدەكرایە دەرەوە، هێندەی بە قووڵی دەخوێنرایەوە و ئەكتەر لەدەرەوەی سنوری زمانەوە گوزارشتی لە دەق دەكرد، لەڕێگەی جولە و مۆسیقا و هاوار و دەنگەوە دەیویست دەقی نمایش دەقێكی جیاواز بێت، نەچێتەوە سەر ئەو تان و پۆ ئەدەبیە، بەڵكو دەقێك بێت ئەكتەر بەرهەم هێنەرەوەی بێت، ئەوە جگە لەوەی لەهەندێ ئەزموندا تەواویی دەقەكەی لەشێوەی بانتۆمایم پێشكەش دەكرد، بەڵام ئەوەی جەستە سوود مەند بوو لەو لابۆرە و توانی لەڕەهەندێكی دەست نیشان كراو نەجولیتەوە، پەیوەندی بەو تێگەیشتنە ئەزمونكاریەی (گرۆتۆفسكی) ەوە هەبوو، لەڕووی پەیوەندی نێوان شانۆ و فەلسەفە، ئەو پەیوەندیەش بەشێكی

سەرەکی مەعریفەی ناو لابۆرەکەی بوو، کە تیایدا کۆمەڵناسی و فەلسەفەی کولتور و ئەنترۆپۆلۆژیای فەلسەفی بەشێکی بابەتە تیۆریەکانی لابۆرەکە بوون، بەمانای ئەنترۆپۆلۆژیا (مرۆناسی) لای ئەویش وەك چۆن لای (ئارتۆ) ش بابەتێك بوو بە بایەخەوە تەماشا دەکرا، ئەویش فەرامۆشی نەکردبوو، ئیدی ئەکتەر نەبووە کۆیلەی سیستمی گریمان کراوی پڕۆسەی نووسین و کردەی دەرهێنان، چونکە جەستە توانی ببێت بە کەناڵی نێوان نمایشی شانۆیی و کردەی وەرگرتن، لەو نێوەندەشدا بیرۆکەی (قەشە) ی بۆ ئەکتەر خستە ڕوو، بەوەی ئەکتەر پیرۆزترین توخمە لە شانۆدا.

ساتەوەختی گەشەکردنی لابۆری شانۆی هەژار ، هاوکات بوو لەگەڵ بانگەشەکردنی شانۆیەکی تازەگەر کە (برتۆڵد برێخت) لەشانۆی داستاندا ڕایگەیاند بوو، بەڵام گرۆتۆفسکی لە لابۆرەکەیدا بەدژی ئەو تازەگەریە وەستایەوە، ئەوەش دژایەتی کردنێکی تری تازەگەری بوو، کە دەکرێ ئەو دژایەتیە لە (ئارتۆ) وە دەست پێبکەین، (گرۆتۆفسکی) بە شێوەیەکی تر ڕووبەڕووی بۆتەوە کە ئەو هەوڵە ئەمڕۆ بە شانۆی پاش تازەگەری ناو دەبرێت، بەڵام بەر لەوەی بچینە سەر خاسیەت و تایبەتمەندیەکانی ئەو شانۆیە، دەبێت ئاماژە بە دەرهێنەرێکی تریش بکەین ئەویش (پیتەر بروك) ە، کەبۆ ماوەی دەساڵ لابۆرێکی شانۆیی تایبەتی بۆ کارەکانی ئارتۆ کردەوە لەژێر ناوی (شانۆی توند و تیژی)، ئەو ڕەهەندە ئەنترۆپۆلۆژیەی ئارتۆ لەڕێگەی سرووتەوە بەرجەستەی دەکرد، لای بروك بونیادێکی ئامادەیە لەلابۆرە شانۆیەکەیدا، بەمانایەکی تر لەنێوان سرووت و توند و تیژی چەمکی(پانتایی بۆش) دێنێتە بوون، پانتایی بۆش لای بروك بەرەنجامی خوێندنەوەی ئاماژەکانی جەستەی ئەکتەرە، بۆیە ئەوە دەیگەیەنێتە ئەو ئاستەی بڵێت"هەر پانتاییەکی بۆشم بدەیتێ، من شانۆیەکی ڕاستەقینەی لێ درووستدەکەم" (10)

دەشێ ئەو دەستەواژەیە پێویستی بەتێڕامانێکی ئەوتۆ نەبێت بۆ ڕاڤەکردن، بەڵکو پێویستی بە تێڕامان بێت لەجۆری ئامادەبوونی جەستە لە پانتایی بۆش، چونکە بوونی جەستە لەو پانتاییەدا مانای بوونی شانۆیەکە کە دوور بێت لە گەمەی تەکنەلۆژی و کۆکردنەوەی لەناو هەڵچوونی ووتراو بەناوی واقعیەتەوە، چونکە ئەو تێگەیشتنەی ئەو شانۆیە ناو بەرێت بەواقعی، ئەوا لای بروك تێگەیشتنێکی هەڵەیە، چونکە "واقعییەت مانای پەیوەندیەکان دەگەیەنێت، نەك واقعییەتی دیکۆرێکی لاسایکەرەوە" (11)

خاسیەتەکانی

شانۆی پاش تازەگەری

هەموو ئەو ئەزمونانەی تاکو ئێستا ئاماژەمان بۆ کرد، چ ئەوانەی لەژێر ناوی بانتۆمایم و چ ئەوانەش لەژێر ناوی بانتۆمایمی نوێدا دەرکەوتوون، چی ئەوانەش کە لەلابۆرە ئەزمونگەریەکان بایەخی تایبەتیان بە جەستە داوە، ئەزمونگەلێکن دەرگای پڕۆژەی شانۆی ئایندەمان بۆ دەکەنەوە، شانۆیەك کەئەمڕۆ لەجیهاندا بە شانۆی پاش تازەگەری ناو دەبرێت، ئەوەش شانۆیەکە دەنگ تیایدا کراوتە

دەرەوە، بەڵام پابەندی ئەو بانتۆمایمە نیە کە لەرابردوودا پەیرەو کراوە، بەڵکو شانۆیەکە چەندە متمانەی کردۆتە سەر جەستەی ئەکتەر بەهەمان شێوەش پێکهاتەکانی وێنەی شانۆیش لەجۆری ڕوناکی و مۆسیقا و موفرەدەی شانۆیی بوونی هەیە، دواجار شانۆیەکە لەناو شانۆوە دەست پێناکات، بەڵکو بە پڕۆژەیەکی فیکریەوە دێت، گومان و پرسیار لەگەڵ خۆی دێنێت.

فەلسەفە بەشێکی سەرەکی لەو شانۆیە بەردەکەوێت، جگە لەوە ئەو شانۆیە تیۆر و زانست فەرامۆش ناکات، بەڵام نەك زانستێك بەمانا باوەکەی ، بەڵکو زانست لەڕێگەی پەیوەندیەکی هارمۆنی لەگەڵ شانۆدا.

ئەنترۆپۆلۆژیای شانۆ و سۆسیۆلۆژیای شانۆ دوو کەناڵی گرنکی شانۆی پاش تازەگەرین، ئەگەرچی دەکرێت لێرەوە بابەتەکە زیاتر بەرەو تێڕوانینی تایبەت بڕوات لەوەی پابەستێکی ڕوت بێت بەشێوازێکی شانۆییەوە، ئەوەش بەرەنجامی مەشق و ڕاهێنانی ئەو کۆمەڵە نمایشە شانۆییە کە ئێمە زیاد لە دە ساڵە وەکو دەرهێنەر لەپاڵ کۆمەڵێك ئەکتەر کارمان تێدا کردووە، بۆیە دەشێ ئەو نووسینە لێرەوە خۆی پابەستی ئەزمونی تەواوی داهێنەر و ڕابەرێکی ئەزمونگەری شانۆ نەکات، هێندەی پەیوەستە بە شێوەی ئەزمونی کارکردنی خۆمان، بەلامانەوە گرنگ نیە ئەوەی لێرەدا بڵاو دەبێتەوە، لای تەواوی شانۆکاران بەهەند وەربگیرێت، بەڵکو بەهەند وەرگرتنی ئەو کارە بەپلەی یەکەم بۆ بەشدارانی ئەو پڕۆژە شانۆییە کە بەر لەکارکردن وەك بابەتێکی تیۆری دەخرێتە بەردەم ئەکتەرەکان و دواتر بۆ ئەو شانۆکارانەش کە دەیانەوێ بەو شێوەیە شانۆ بکەن، بۆیە ئێمە لێرەدا لەڕوانگەی ئەو پڕۆژە شانۆیەوە دێینە سەر دوان و گفتوگۆ لەسەر هەردوو زانستی مرۆناسی(ئەنترۆپۆلۆژیا) و کۆمەڵناسی(سۆسیۆلۆژیا) هەروەها لەسەر بوونی کەناڵێکی تری ئەو شانۆیە گفتوگۆ دەکەین ئەویش تیۆری ژنانە (فێمێنیزم) هەموو ئەوانەش لەناو زانستێکدا لەنمایش کۆدەکەینەوە کە زانستی ئاماژە ناسی(سیمیۆلۆژیا)یە.

دوان لەو دۆخەی کە ئەمڕۆ شانۆ تێی کەوتووە لەکۆمەڵگای ئێمەدا باسێکە هەڵگری بۆچوون و تێڕوانینی جیاوازە، کە ئەو نووسینەش دیدێك نیە بۆ سەپاندنی ئەو گریمانانەی کە ئەو نووسینە لەخۆی دەگرێت، بەڵکو دەنگێکی تری نێو جیاوازی ئەو بۆچوونانەیە کە لەدیدێکی تایبەتمەندەوە دەیەوێ قسە لەو بێدەنگیەی شانۆ لە کۆمەڵگای کوردیدا بکات، بۆ ئەوەی بتوانین قسە لەئایندە بکەین پێویستە گومان لە دوێنێ بکەین و پرسیار لە ئێستا بوونی خۆمان بکەین، بەوەی بەڕاست ئێمە ئەوەی تا ئەو ساتەوەختە پێی هەڵساوین دەتوانین ناوی بنێین شانۆ، لەکاتێکدا سەدەی ڕابردوو سەدەی بانگەشەکاری شانۆکاری کورد بوو لەژێرناوی (شانۆی ڕەسەنی کوردیی) و (شانۆی ئەزمونگەری کوردی).

بۆئەوەی ڕەخنە ئاراستەی ئەو دوو زەمەنە بکەین وخەونی ئایندەیەکی گەشمان هەبێت دەبێت خۆمان بەوە فریو نەدەین کەخاسیەتەکانی هەوڵە شانۆیەکانمان هەوڵدانی زەمینەیەکن بۆ

دامەزراندن، بەڵکو خەونی ئایندە دەکرێت لەوێوە سەیری بکەین کاتێک گومان و پرسیار و ڕەخنەمان کرد بە پڕۆژەی کارەکانمان، بۆیە خەوشی ئێمە لەوەدا نیە گەر هەست بکەین کۆتایی سەدەی بیستەم کۆتایی وەهمی شانۆی کوردی بوو، بەڵکو خەوش و نەنگی لەوێدایە ئەو وەهمە بە خاسیەتەکانی شانۆی کوردی ناو بەرین، ئێمە بۆ ئەوەی بە دوای ئەلتەرناتیڤێکی شانۆیی بگەڕێین دەبێت خۆمان لە هەموو ئەو وەهمانە بە دوور بگرین ولە بڕی ئەوە تیۆر و میتۆد بکەینە زەمینەی قسەکردنەکانمان، بۆیە ئێمە لەڕێگەی شانۆی پاش تازەگەری دەمانەوێ لە ئەزمونێکی جیاواز بدوێین، ئەزمونێك کە ڕوانینێکی میتۆدیانەیە بۆ ڕەخنە گرتن لەو ڕابردووەی کە لەناو گوتاری شانۆییمان قسەی لە تازەگەری کردووە، مەبەستیش گەڕانە بەدوای ئەزمونی جیاواز.

ئێستا با بپرسین لەکوێوە بۆ شانۆی پاش تازەگەری بگەڕێین؟ ئەو کاتەی ئەو پرسیارەمان لەخۆمان کرد ناشێ تەنها بۆ ئەو دۆخە هەنوکەییە بگەڕێینەوە کە قسە لەو شانۆیە دەکرێت، بەڵکو پێویستمان بە لەدایکبوونی ئەو گۆڕانە هەیە کە ئەمرۆ ناو زەدی دەکەین بە شانۆیەك لە دژی شانۆی تازەگەری، ئەو کارەش ئەنتوان ئارتۆ پێی هەڵسا لە ڕێگەی شانۆیەك کە بە دژی ئاخاوتن بووەستێتەوەو جەستە تیایدا نووسین بەرهەم بێنێتەوە، ئەو شانۆیە بەلای (دریدا)وە بە شانۆیەك سەیر دەکرێت کە دژی سێنترالیزمی لۆگۆسیە(12) چونکە بەلایەوە هەڵوەشاندنەوەی دەنگ بەشێکە لەناو هەڵوەشاندنەوەی لۆگۆس، ،شانۆی ئارتۆ ناو دەبات بە شانۆیەك کەتیایدا گەڕانەوەیە بەرەو نووسین وهەڵوەشاندنەوەی سێنترالیزمی دەنگە، هەڵوەشاندنەوە لەلای ئارتۆ بەرەنجامی سەرەونخونکردنی تەواوی بزاڤە شانۆیەکە نیە، بەڵکو ئەوەی دریداش ئاماژەی بۆ دەکاتەوە ئەو دێرەی ئارتۆیە کە بڕوای وایە تاکو ئێستا هەریەکە لەشانۆ و سەما بوونیان نیە، بە مانای ئەوەی بۆ ئارتۆ ئەوەی پێی دەووترێ شانۆ لەڕاستیدا شانۆ نیە چونکە کۆمەڵێك گوتاری خستۆتە ناو خۆی، بوونی ئەو گوتارانە وایان کردووە ڕۆڵی شانۆ وون بێت، یەکێك لەو گوتارانەی کە شانۆی ئارتۆ دەیکاتە دەرەوە، دەرکردنی یەزدانە لەشانۆدا، دەرکردنی یەزدان لەشانۆدا بە مانای شانۆیەك بڕوای بە بوونی سێنترالیزمی لۆگۆس نیە لەناو خۆیدا، شانۆیەك کە بوونی نەبووە پەیوەستە بە بوونی لۆگۆس، لێرەدا دەکرێ بەشی هەرە زۆری ئەو ڕەخنەیە بەر شانۆی یۆنانی بکەوێت کە دواجار تەواوی شانۆکە و گوتاری بیرکەرەوە گوتارێك نەبووە لەدەست دەرهێنەروئەکتەرەکان هێندەی گوتارێك بووە لە ڕێگەی ووشەی دەنگیەوە چارەنووسی شانۆگەریەکان یەزدان دەست نیشانی کردووە، ئەگەر بمانەوێ نمونەیەکی زیندوو لەناو ئەو شانۆیە بێنینەوە با ئاماژە بە ئۆدیپۆسی سۆفۆکلیس بکەین، ئەوە نە ئۆدیبە لە ڕێگەی زمانەوە کارەکتەر دەباتە ناو تراژیدیا، وە نە نووسەری دەقەکەشە، بەڵکو تەسلیم بوونی هەریەکە لەتەواوی کارەکتەرەکان ونووسەرن بە بڕیاری یەزدان بەوەی زەمەنی تراژیدیا زەمەنێکە یەزدان بەرهەم هێنەریەتی، کاتێ ئارتۆ ئەو گوتارە میتافیزیکیە لە شانۆکەی دوور دەکاتەوە، هەمان ستراتیژی دریدا مەبەستیەتی لەو شانۆیە بوونی هەیە، چونکە لای

ئارتۆ وێنەی دەنگی ووشە شتێك نیە توانای دەسەڵات وەرگرتنی هەبێت، کە لای دریداش دەنگ بەشێکی بە سێنترالیزم بوونی لۆگۆس بەرهەم دێنێت، دەرکردنی ووشەی دەنگیش لای ئارتۆ وگۆڕینی بە وێنەی جولاوی جەستە پرۆسەی لەدایکبوونی نووسین دێنێتە بوون، بەڵام نووسینێك بێلایەن نەبێت لە ڕووی ئامادەبوونی دەرهێنەر وئەکتەران، ئەوە دواجار جەستەیە دەقێك دەنووسێتەوە تیایدا لەبری ئامادەبوونی میتافیزیکی ڕووی ئەودیوی ئەوترسە میتافیزیکیە دەتەقێنێتەوە کە وەك تاعونێك دەردەکەوێت، هەموو ئەو پیسیەی ناو جەستە دێنێتە دەرەوە وپرۆسەی کاتاریسی جەستە دەست پێدەکات، ئەگەر بەزمانی دریدا قسە بکەین، دەڵێین نووسین جەستە پاك دەکاتەوە لەهەموو ئەو پیسیەی دەنگ تیایدا دەسەڵاتی تۆقێنەری لەناومان خوڵقاند بوو، چونکە شانۆ بۆ ئارتۆ دەسپێکێکی نوێیە، شانۆی کلاسیکی بەلایەوە تووشی وەستانی ئەو خوێنە بووە کە لە شوێنی خۆی پیس دەبێت و دەیکات بەگرێیەك، ئەو گرێیە پەتایەکە هەریەکە لە میتافیزیکیا ودەنگ خوڵقاندویانە، جەستە لە بەرەنجامی نووسینەوەی خۆی ئەو گرێیە دەتەقێنێتەوە، ئەو خوێنە پیسە دەردەکات و جەستە لەو پیسیە ئازاد دەکات، ئەوەش پرۆسەیەك نیە کە تەنها ئەکتەر و دەرهێنەر تیایدا ئازاد بن، هێندەی وەرگر بە هەمان شێوە بەشداری لە پرۆسەی پاکبوونەوە دەکات، بەوەی بەشداری لە پرۆسەی بینین دەکات، ئەو پرۆسەیە لە شانۆی ئارتۆ ساتەوەختی بەشداری پرۆسەی نمایش و کردەی وەرگرتنە.(13)

ئەوکاتەی یەزدان دەکرێتە دەرەوە مانای وایە مرۆڤ شوێنی دەگرێتەوە، بۆیە ئەو شانۆیە لەتەك بیرۆکەی کوشتنی یەزدانی نیتچە تەواو هاوڕایە، بەوەی ئەگەر نیتچە بەدوای مرۆڤی سۆپەرمان بگەڕێت، ئەوا ئارتۆ بەدوای جەستەدا دەگەڕێت، کەهەموو ئەو ترس و پیسیەی لەناو مرۆڤدا هەیە بیتەقێنێتەوە، ئەوەش دەبێتە هۆی لەدایکبوونی کۆمەڵێك جیاوازی لەناو ئەو شانۆیە کە چیتر مرۆڤ سێنتەر نیە، چونکە ئەو سێنتەرە هەڵدەوەشێنێتەوە و دەیخاتەوە سەر (جەستە/ رۆح) ئەوەش بە سێنتەرکردنی جەستە نیە، چونکە جەستە نایەوێت سێنتەر دابمەزرێنێتەوە، هێندەی لەو جیاوازیەوە هەوڵی نووسینەوە دەدات، ئەوەش هێندەی هەوڵێکە بۆ نووسین و دەرکردنی دەنگ هێندە سەرقاڵی بنیاتنانەوەی سێنتەر نیە، چونکە دواجار ئەو هەوڵە دەبێتەوە جیاوازیەکی تر بۆ پەیوەندی نێوان (نووسەر/ ئەکتەر).

ئەگەر لەپێشوودا نووسەر سێنتەری بیرکردنەوەی ناو شانۆ بوو ئەوا بەدوای هەڵوەشاندنەوەی ئەو سێنتەرە، ئەکتەر لە ڕێگەی جەستەوە دەیەوێت گۆڕان لەخودی مرۆیی بەرپا بکات، بەمانای ئەوەی ئەو کارە تەنها لە پێناو خودی شانۆ نیە هێندەی بەگژ داچوونەوەی سێنتەری عەقڵیەتی باوی مرۆییە، کە ئەوکارەش دواجار بۆ ئەو ڕۆژگارەمان بووبە زەمینەی شانۆیەکی نوێ کە بە شانۆی پاش تازەگەری ناوی دەبەین.

بۆچی ئەو شانۆیە بە پاش تازەگەرری ناو دەبەین؟ ئایا تازەگەری بێلایەنە لەو شانۆ نوێیە؟ زەمینە و

هۆكاری ئەو شانۆیە چیە كە تازەگەری نەیتوانی بەشداریی تیا بكات؟ ئایا بە ڕاست تازەگەری بەو ڕادەیە گوناهبارە كە چەمكی شانۆیی گۆڕیبێتە سەر پڕۆژەیەكی عەقلأنی؟

تازەگەری لە شانۆدا نەك تەنها بەشداریی كردووە، بەڵكو گۆڕانی لەناو چەمكی شانۆ بوون كردووە بۆ لەكارخستنی ئەكتەر وەك كائینێكی مرۆیی، بۆئەوەی وەكو گۆڕانە تەكنەلۆژیی و عەقلّیەكانی تر ئەو دامەزراوە بكات بە دامەزراوەیەكی عەقلأنی بەوەی ئەوەی لە ناو پڕۆژەی گەشەسەندنی تازەگەری نەبوو نەیەتە ناو شانۆ، هەر بۆیە بەشداریی پێكردنی ئامێرەكانی دەرەوەی شانۆ لە جۆری سینەما بۆ پتەو كردنی پەیوەندیەكانی شانۆ نەبوو، بەڵكو بۆ خۆ جێكردنەوەی تەكنەلۆژیا بوو لەناو شانۆدا، كە ئەو كارەش نەخزمەتی بە شانۆ دەگەیاند نە بە سینەماش، بەڵكو تەنها بۆ دڵنیابوونی ئەو پڕۆژە تازەگەریە بوو.

ئێستا ئێمە لە ڕۆژگارێكداین چیدی ناكرێ دەستەوەسان چی لە دووتوێی كتێبەكان و تیۆرەكان بوو بە ڕاستیان بزانین، چونكە ئیدی بسكاتور و برێخت كە دوو شانۆكاری تازەگەرین ناكرێت نەخرێنە ناو ئەو پڕۆژە ڕەخنەییە، ئەوە(بروك) ە كە بەدژی ئەو تەكنەلۆژیایە دەیەوێ شانۆ زیندوویەتی خۆی ڕابگرێت، بۆیە كاتێ ڕەخنەگرتن لەشانۆی تازەگەری دەبێت بە پڕۆژەیەكی هەنوكەیی شانۆییمان، بەتایبەت بە دوای ئەوەی ڕۆحی شانۆ لە (ئارتۆ) وە وەك ئامارەمان بۆ كرد ڕۆحێكی ڕەخنەگرانەیە لەدژی هەوڵی نا شانۆ بوون، ئێستا پێویستمان بە پرسیارە لە شانۆ ڕەخنەییەكەمان:

بەدوای پڕۆژەی ڕەخنەگرتن لە تازەگەری لەلایان فەیلەسوفانی وەكو(فۆكۆ، دریدا، لیوتار، بۆدریار، ئیهاب حەسەن، كریستیڤا) كە ئەو فەیلەسوفانە دواتر بە فەیلەسوفانی پاش تازەگەری ناسران، بەتایبەت بەدوای كتێبەكەی لیوتار بەناونیشانی" هەڵومەرجی پاش تازەگەری " ئیدی پاش تازەگەری توانی تازەگەری ناو ببات بە پڕۆژەیەكی تەواو بوو، بەتایبەت بە دوای ئەو گۆڕانانەی لە بیناسازی و سینەما و ڕۆمان وفەلسەفە و فیمێنیزمدا هێنایە ئاراوە، بوونی لە شانۆدا نەك هەربوو بە پێویستی، بەڵكو ڕەخنەگرتن لە شانۆی تازەگەری بابەتێك بوو دەبوو زوو پێشنیار بكرابوایە بۆ بوونی قۆناغێكی جیاوازی شانۆ بەڵام دواخرا.

بوونی باربا و بروك و گرۆتۆفسكی لەژێرناوی شانۆی ئەزمونگەری هەوڵێكی بەردەوامی ئەو شانۆیە بوو كە بوونە زەمینەی شانۆی پاش تازەگەری ، ئەو شانۆیە بەتاڵكردنەوەی یادەوەریە لەتەواویی ئەو ڕێسا باوانەی كە بەدوای یەكدا دێن لەنمایشی شانۆیی، هەرلەبوونی یەكەی (شوێن/كات) و بنیاتی گێڕانەوە لەناو ئەو شانۆیە تا دەگات بە بنیاتنانی ڕەگەزە پێكهاتووەكانی تر كە بە بنەماكانی كاری دەرهێنان ناسراون.

ئەوەش مانای وایە زمانی ووتراو زمانێكە توانای بەخشینی مانا وچێژی نیە، بەڵكو زمانێكە لە سێنتەری بوونیەوە ڕەخنەی ئاراستە دەكرێت، زمانێكە بەتەواوی هەڵدەوەشێنرێتەوە، نەك تەنها

سێنتەری ئەو زمانە دەکەوێتە ناو پرۆسەی هەڵوەشاندنەوەگەرایی، نەخێر بەڵکو بونیادە پێکهاتووەکانیش دەچنەوە ناو ئەو پرۆسەیە، زمانی نمایش.. زمانی بینین و دیدگایە، نەوەك زمانی ووتراو.

تازەگەری کارێکی زۆری بە ووتراو بوو بەوەی هەیمەنەکردن بۆسەر گوتاری عەقڵانی هەیمەنەیەکی بە زۆر سەپێنراو بوو، کەوایکردبوو دەنگ توانای بینین لە شانۆکار وەرگرێتەوەو ئەو گوتارە نەیەڵێت خود تیایدا ئازاد بێت، ئۆدیب و دکتۆر ستۆکمان و نورا و ئەڤگینیا و.....گریمانەیەکی نووسراوی نووسەر بوو بۆسەر دەرهێنەر و ئەکتەر، گریمانەیەك کە دەبوو لە ژێر ئەو ڕێنومایيە شانۆ بە ئەنجام بگات.

هەڵوەشاندنەوەی ئەو گریمانەیە مانای وایە کە (کردار) لەڕێگەی سێنتەری دەقەوە نایەت، بەوەی تەواوی کردارەکان گرێ چنی درامی نووسەر پێکی بێنێت، بەڵکو ئەو سێنتەرە بەتەواوی هەڵدەوەشێتەوە، بە هەڵوەشاندنەوەشی گرێ چنی درامی ڕۆژانی مەشق و ڕاهێنان دەست نیشانی دەکات کە شتێك هەیە بەو ناوە، چونکە دواتر دەشێ جەستە کۆدەکانی خۆی لەدیمەنێکدا بکاتەوە پرسیار کە کۆدەکان نەبنە گرێ چن بۆ دیمەنی دواتر، بەمانای ئەوەی گرێ چنی درامی مۆنتاژێکە وابەستەیە بە یادەوەری وەرگرەوە.

ئەوەش مانای وایە کە دەق ڕەگەزێکی سەرەکی نیە، هێندەی وەك هەر ڕەگەزێکی تری شانۆ مامەڵەی لەتەکدا دەکرێت، ڕەگەزی سەرەکی یادەوەری گشتی شانۆکاری ناو مەشقە، بۆیە دەشێ ئەو شانۆیە وا لەنووسەری شانۆیی بکات چیتر دەقی شانۆیی وەك ڕەگەزێکی ئەدەبی نەنووسێت، بەڵکو وەك ڕەگەزێکی هونەری سەیری بکات، و بەمانای ئەوەی هەوڵی نووسینی دەقی بینراو بدات، ئەوەش پێشینارکردنە بۆ جۆرە دەقێك کە هەموو کەسێك توانای نووسینی نابێت، چونکە پێویستی بە پاشخان ومەعریفەی شانۆیی و فیکریی دەبێت، بەمانای ئەوەی دەبێت کەسێك بێت لە دەرەوەی پرۆسەی شانۆ بیر لە شانۆ نەکاتەوە، بەڵکو لەناو شانۆوە بیر بکاتەوە، ئەو کاتە دەبێت دەقەکە بۆ ئەوە نەنووسێت کە لە گۆڤارێکدا بڵاو بکرێتەوە، هێندەی خەمی نمایش کردنی هەبێت، چونکە دەقی شانۆیی ئێمە ژمارەیان کەم نیە، بەڵام دەگمەنن ئەو دەقانەی کە توانای زیندەگی و مانەوەیان هەیە و ڕۆحی شانۆ تیایاندا زیندووە، کە دیارترین دەقەکانی ئەو بوارەش نووسەرەکانیان شانۆکارن و توانیویانە لەناو پرۆسەی نمایش بیر بکەنەوە.

ئەوەش مانای وایە ئەو شانۆیە شانۆیەك نیە شاعیر و نووسەر وچیرۆکنووس بەرهەمی بێنن بەڵکو شانۆی خودی شانۆکارە، کەوایە با پرسیارێکی تر بکەین ئاخۆ ئەو شانۆیە لای شانۆکاری کورد بە هیچ چەشنێك کاری بۆ کراوە؟

بۆ ئەوەی بەلارێدا نەڕۆین پێویستە ئاوڕ لەو ئەزمونانە بدەینەوە، کەپرۆژەی شانۆی پاش تازەگەری لەناو خۆیدا هەڵگرتبوو لە ژێرناوی شانۆی ئەزمونگەری، ئەو ئەزمونە ئەگەر لەساتەوەختی خۆیدا

نەیتوانی زەمینە و گوتارێکی سەربەخۆ بۆ شانۆی پاش تازەگەری بەرهەم بێنێت بەڵام توانی زەمینەیەکی زانستی بۆ ئەو شانۆیە درووست بکات کە ئەمرۆ دەبێت هەوڵەکانی ئەو بوارە بەو دەسپێکە ناو بەرین.

کەئەزمونەکانی دواتر توانیویەتی درێژە بەو شانۆیە بدات، لێرەدا ئەوەی مەبەستی ئێمەیە ناوبردنی نمایشەکان نیە هێندەی گرنگی لەوەدایە ئیدی تاکە ستایل و تاکە مۆدێك لە شانۆی ئێمەدا نابێتە مۆدی باو ئیدی ئەو سەردەمە کۆتایی هات هەموومان بەیەکەوە پابەندبین بە ستانسلافسکی یا مایەر هۆڵد یا گرۆتۆفسکی، گرنگیەکی تریشی لەوەدایە کە ئیتر شانۆکاری کورد بە درەنگ بە ئاگا نایەتەوە، چونکە نەوەیەك هەیە دڵنیایی ئەوەمان پێ ببەخشێت کەتواناى ئەوەی هەیە لەتەك ڕەوتەکەدا بڕوات.

ئەنترۆپۆلۆژیای شانۆ

ئەنترۆپۆلۆژیای شانۆ بە کەناڵێکی گرنگی شانۆی پاش تازەگەری دادەنرێت، بەپێی ئەو خاسیەت و تایبەتمەندیەی کە ئەو شانۆیە لەخۆیدا کۆی دەکاتەوە، هەڵبەت ئەو زانستە کە لەبنەڕەتدا دەکرێ وا پێناسە بکرێت، زانستێکە لەبارەی مرۆڤەوە دەکۆڵێتەوە، ئەوەش توێژینەوەی مرۆڤە لەبارەی لایەنی کۆمەڵایەتی و سرووشتی و پەیوەندیە مرۆیەکان، دەشێ کورتکردنەوەی ئەو زانستە بۆ پێناسێکی وا خێرا یەکێك بێت لەو هەڵانەی کە بەسەرماندا تێپەڕێت، گەر بێت و بەو شێوەیە سەیری بکەین، بەڵام ئێمە مەبەستمان قسەکردن نیە لەو زانستە هێندەی تیشك خستنە سەر ئەو جۆرە زانستەیە لەکاری شانۆیدا، ئەو زانستە لەشانۆدا چۆن لەدایك بوو؟ مێژووی لەدایکبونی زەمەنێکی نادیارە؟ یاخود سەرهەڵدانی بۆ شانۆکارێکی دیاری کراو دەگەڕێتەوە؟

کاتێ دەبینین هەموو ئەو دەرهێنەرە ئەزمونکارانەی بایەخ بەجەستەی ئەکتەر دەدەن بەرەو گفتوگۆی ئەنترۆپۆلۆژی دەگەڕێنەوە، هۆیەکەی ئەوەیە جەستە بەشداری لەو ڕیتوالە مرۆناسیە کردووە، گرۆتۆفسکی و یۆژینۆ باربا و پیتەر بروك، سێ ناوی درەوشاوەی ئەو بوارەن، بەڵام هیچ کام لەوان دامەزرێنەری نین، بەڵکو ئەوان گەشەیان بە ئەنترۆپۆلۆژیای شانۆ داوە، سەیر نیە گەر بڵێین چۆن یەکەمین بنەما زانستیەکانی شانۆی پاش تازەگەری لەمانیفێست و نووسینەکانی (ئارتۆ) وە هاتە بوون، ئەوا مێژووی لەدایکبونی ئەنترۆپۆلۆژیای شانۆش یەکەم هەوڵەکانی هەر بۆ ئەزمونەکانی شانۆی توندوتیژیی ئارتۆ دەگەڕێتەوە، کاتێ بایەخی تایبەتی بە(سرووت) دەدا، بەتایبەت سرووتی کۆمەڵگا خۆر هەڵاتیەکان، گەرچی لای ئارتۆ مەسەلەی سۆسیۆلۆژیا (کۆمەڵناسی) بەو شێوەیەی ئەنترۆپۆلۆژیا لەشانۆکەی دەرنەکەوت، بەڵام چەمکی کولتور لای ئەو فەرامۆش نەدەکرا و بایەخی تایبەتی پێدەدرا، گەرچی کولتور لەپێناو سرووتدا بەکار دەخرایەوە، واتە بۆ بنیاتنانی ڕەهەندە ئەنترۆپۆلۆژیەکەی بوو، نەك سۆسیۆلۆژیەکەی.

چونکە ئەو کۆمەڵێك بۆچوونی تایبەتی لەبارەی کولتورەوە هەبوو، کە تاڕادەیەك لەڕووی سۆسیۆلۆژیەوە بۆچونی قبووڵ کراوە، بەڵام ئەوکاتەی دەیهێنێتە ناو شانۆ بەئاقارێکی تریدا دەبات و بەرەو یەکەیەکی هارمۆنی تیۆریزەی دەکات، بۆیە لەنێوان شانۆ و کولتور پێی وایە بیرۆکەی سێنترالْ خاڵێکی مردووە، کاتیْ کولتور بیەویْ خۆی بسەپێنیْ ئەو سەپاندنەکە بەخاڵێکی مردوو ناو دەبات.. بەبیرۆکەیەکی میتافیزیکی سەیری دەکات کە دەکریْ تائێرە گرفتێك نەبێت هێندەی دەبێت بزانین ئەو چۆن سەیری کولتور دەکات و تاچەند کولتور لەناو ئەنترۆپۆلۆژیا ڕەهەندە سۆسیۆلۆژیەکەی لەدەست دەدات؟

بۆ وەڵامی ئەو پرسیارە واباشترە قسەیەکی خۆی وەربگرین کەدەڵێت" بەبیْ میتافیزیکیا کولتور بوونی نیە"(14) کاتیْ ئەو میتافیزیکیا لەشانۆکەی دەکاتە دەرەوە، دەبێت بپرسین: شوێنگەی کولتور لەوشانۆیەدا چیە؟ دیارە ناکریْ دەرکردنی میتافیزیکیا بەدەرکردنی شانۆ ناو بەرین، بەڵام دەکریْ بەشێوەیەکی تر بدوێین و بڵێین کولتور وەك بونیادێك دێتەوە، بەڵام بونیادێکی سۆسیۆلۆژی نیە، بۆئەوەی وەك ئەنترۆپۆلۆژیا شانۆکەی توێژینەوە بێت، بەڵام دەبێت ئەوەمان بیر نەچێت سەرباری هەموو ڕەخنەکانی لەو بارەیەوە، ئەو دەسبەرداری کولتور نابێت تا دەگاتە ئەوەی وەکو شانۆی ڕاستەقینە ناوی دەبات کە هەرگیز نووسراو نیە، بەمانای ئەوەی کولتور وەك شانۆ وایە شتێکی ئامادە و نووسراو نیە، بەڵکو دەبێت بەرهەم بهێنرێتەوە و لەنووسینەوەی هەمیشەیدا بێت، ئەوەش وا دەکات لەڕێگەی "دوانەی سرووشت و کولتور لێرەدا ئامادە بێت، بۆ وێناکردنێکی ئەنترۆپۆلۆژی تەواو، وەك چۆن ملکە چی بوون بۆ وێناکردن لەوێنەی بنەڕەتی کە شتراوس بە (کۆمەڵگا ڕەسەنەکان) ناوی دەبرد"(15)

ئەنترۆپۆلۆژیای شانۆ دوای ئەوەی سرووتی لەناو شانۆ تەوزیف کرد توانی بەشداری لەکەمکردنە و نەهێشتنی ئاخاوتن بکات، بەوەی ئەکتەر لەبڕی دەیالۆگ لەڕێگەی جەستە و سەماوە سرووتێکی شانۆیی نمایش دەکرد، ئەو سرووتە بۆ ئارتۆ پاکبونەوەی هەریەکە لە ئەکتەر و بینەر بوو، تەقینەوەی تاعونێك بوو، ئەو پڕۆسەی تەقینەوەیە کوشتنی زمان نەبوو، بەڵکو داڕشتنەوەی زمان بوو لە ڕووبەرێکی تردا، سەندنەوەی زمان بوو لە دەم و تەوزیفکردنەوەی بوو لەسەر جەستە، ئەوەش مانای وایە ئەنترۆپۆلۆژیای شانۆ بەتەنیا جەختکردنەوە نیە لەسەر سرووت، بەڵکو لەڕێگەی نمایشەوە هەوڵ دەدات لەڕەهەندە سرووشتی و کۆمەڵایەتی و ئاینی مرۆڤەکان بکۆڵێتەوە، لەڕێگەی پەیوەندی هاوبەشی مرۆڤەکان بەیەکتریەوە، پەیوەندی مرۆڤەکان بە ئاینەوە ڕەهەندێکی دیاری ئەو شانۆییە، کەهەوڵ دەدات خاسیەتەکانی جیاوازیمان پیْ ببەخشێت لەوەی ئێمە بەر لەو زانستە چۆن خەریکی شانۆ بووین، بەوەی گەر ئاخاوتن نەیهێشتووە جەستە مانایەك بەبوونی ببەخشرێت، بەڵام ئەنترۆپۆلۆژیای شانۆ مانا بەبونی جەستە دەبەخشێت، چونکە پێشتر جەستە تەنها لەخزمەتی دەیالۆگ و ئاخاوتن بوو، ئەو خاوەنی ڕەهەندی ئیستاتیکا نەبوو، ئەوە ئاخاوتن بوو نوێنەرایەتی

ڕەهەندە ئیستاتیکاکەی دەکرد، ئیستاتیکای ووشە هەبوو.. ئیستاتیکای جەستە بەبێ ووشە شتێك نەبوو، بۆیە ئەوە دەقی ئەدەبی بوو شانۆی بەرز دەکردەوە نەك هونەری شانۆ، ئەوکاتانەی وەزیفەی جەستە فەرامۆش دەکرێت مانای وایە گوتارێکی ناشانۆیی گرنگترە لە جەستە، ئەو گوتارە ئاینی یا ئایدیۆلۆژی یا کۆمەڵایەتیە، بەلاّم ئەنترۆپۆلۆژیای شانۆ دێت بۆئەوەی لەڕێگەی سرووت و پەیوەندی نێوان جەستەکان بوون بەو جەستەیە ببەخشێتەوە، بوونێك لەڕێگەی قسەکردنەوە پارچە پارچە کرابوو، جەستە بەردەوام قوربانی دەبەخشیە دەنگ، ئەوە زمان نەبوو خاوەنی دەسەلاّت بوو، بەڵکو بونیادێکی تاکی زمان بوو کە ئاخاوتنە ، دەنا لەجەوهەردا پڕۆژەی کوشتنی زمان بوو لەڕێگەی بەقوربانی کردنی جەستە(16)

کاتێ ئەنترۆپۆلۆژیا لەشانۆدا بەو شێوەیە پێگەکانی خۆی قەیم دەکات، دەبینین پەیوەندی نێوان شانۆ و زانست دەبێ بەپەیوەندیەکی دیالەکتیکی، کە دەرگا بۆ پەیوەندی تریش دەکاتەوە، چونکە ئەنترۆپۆلۆژیا لەسنوری خۆیەوە لەو هونەرە کاری دەکرد، چەمکی کولتور چەمکێك بوو ئەنترۆپۆلۆژیا تا ئەو شوێنە بەکاری دەهێنا کە لەخزمەتی زانستەکەی خۆیدا بوو، نەوەك لەپێناو زانستێکی تردا، بەتەنها لەڕێگەی فراوان کردنی پەیوەندی شانۆ بە زانستەکانەوە دەکرا ئەو پەیوەندیە چارەسەر بکرێت، بۆیە بوونی سۆسیۆلۆژیای شانۆ قۆناغێکی شانۆیی بوو، جیاوازی بنەڕەتی سۆسیۆلۆژیای شانۆ لەگەڵ ئەنترۆپۆلۆژیای شانۆ لەڕووی پەیوەندی نێوان (مرۆڤ) و (کۆمەڵگا) چارەسەر دەکرێت، کە یەکەمیان بایەخی تایبەتی بەسرووتە، ئەویتریشیان زیاتر جەخت کردنەوەیە لەسەر پەیوەندی گروپە کۆمەڵایەتیەکان و ئامادەبوونی جەستە وەك کولتور و کولتوریش وەك جەستەیەك و بوونی گوتارێکی جیاواز کە گوتاری شوناسە، بەوەی ئەو گوتارە لەناو جەستەدا چۆن مانایتر وەردەگرێت، بەشێوەی جیاواز لەوەی هەبوو دەردەکەوێتەوە، چونکە ئەو شوناسە لەڕێگەی پەیوەندی جەستە بە گروپە جیاوازەکانی کۆمەڵگا وە لەپاڵ زانستەکانی تر دەبێت بە بەرزکردنەوەی شانۆی پاش تازەگەری ، تاوەکو تێگەیشتن لەو ئەزمونەش پابەند بێت بە کۆکردنەوە لەناو زانست و تیۆرێکی زمانەوانی و فەلسەفی کە ئەویش سیمیۆلۆژیایە.

سۆسیۆلۆژیای شانۆ

سۆسیۆلۆژیای شانۆ گەڕان نیە بەدوای بەخشینی شوناسێکی کۆمەڵناسیانە بەشانۆی نەتەوە، بەڵکو ئەو سۆسیۆلۆژیایە دەیەوێ ڕەهەندێکی کۆمەڵناسیانە ببەخشێتە جەستەی ئەکتەر، بەوەی جەستە تەنها وەزیفەی گەیاندنی بیرۆکە و فیکرێك نیە، بەڵکو جەستەی مرۆیی کە لەتەوەری پێشوومان جێگای بایەخ بوو، ئەوا لێرەدا جەستەی هەمووان دەبن بەو گروپە کۆمەڵایەتیەی کە کۆمەڵێك خاڵی هاوبەش کۆیان دەکاتەوە، ئەو تێگەیشتنەش بۆ جەستە تێڕوانینێکی سۆسیۆلۆژیانەیە، بەوەی دەتوانین بۆ ناسینێکی سادە بۆ کۆمەڵگا بڵێین"وشەی کۆمەڵگا بەزۆری بۆ ناونانی گروپێکی تایبەتی خەڵك بەکار دەهێنرێت، کە کۆبۆنەوەکەیان کەم تا زۆر بەردەوام و جێگیرە، و شوێنێکی

دیاریکراویان داگیر کردووه"(17)

دەتوانین بەو شێوە پەیوەندیەی جەستە بڵێین کەئەوان پێکهاتەی کۆمەڵگایەکن، بەڵام بوونی کۆمەڵگایەك لە پانتایی شانۆدا شتێکی ئەوتۆ بە ئێمە نابەخشێت، گەر نەزانین کۆمەڵناسی لە شانۆدا چی لە کۆمەڵگا دەوێت؟ ئەو تیۆرە چیە ئەو زانستە لەکۆمەڵگا خوازیارە؟ ئەی ئەو گەشەسەندن و تێپەڕاندنە چیە کە ئەو زانستە بە شانۆی دەبەخشێت؟ بۆئەوەی وەڵامی ئەو جۆرە پرسیارانە بدەینەوە دەبێت پرسیاری ئەوە بکەین: کۆمەڵناسی خۆی چیە؟ ئێمە لێرەدا پێویستمان بەو هەموو پێناسە جیاوازە نیە کە سۆسیۆلۆژیستەکان دەیخەنە ڕوو، بەڵکو ئەوەی بەلامانەوە مەبەست بێت، ئەو تێگەیشتنە بەراییە کە بۆ شانۆ دەکرێ سوودمەند بێت، بۆیە ئێمە پشت دەبەستین بەکورترین پێناس کە بۆ وەڵام بە پرسیارەکەمان پێمان دەڵێت "کۆمەڵناسی بریتیە لەڕۆشنگەری لە پانتایی ئەزمونی مرۆییدا"(18) چونکە ئەو دەستەواژەیە پێمان دەڵێت کە ئەو زانستە کەشفی ئەزمونی مرۆڤەکانمان بۆ دەکات، ئێمەش هەر ئەوەمان لە ئەزمونی شانۆیی دەوێت، دەمانەوێت هەر ڕێگایەك بەرەو ئاشکراکردنی نادیارەکانمان بەرێت ئامێزی بۆ بکەینەوە، ئامێزکردنەوەی ئێمە بۆ ئەو زانستە بەمانای ڕەوتێکی ڕۆشنگەرانە دێت، بۆ دۆزینەوەی دەلالەتە نەنوسراوو نەخوێنراوەکانی جەستەی ئەکتەر و پانتایی شانۆیە، چۆن ئەو دوانە لەڕێگەی ئەزمون و مەشقدا بەشێوەیەکی تر ژیان دەخوێننەوە؟ چونکە ئێمە نامانەوێ لەو شانۆیەدا بە دژی ژیان و واقیع بوەستینەوە، بەڵکو ئەوە هەڵە تێگەیشتنێکە لەکارەکان، دەنا لەجەوهەردا مەبەستمان وێناکردنەوەیەکی تری ژیانە، مانا بەخشینەوەیە بە واقیع، بەبێ ئەوەی بینراوو و ڕووداوەکان بگەڕێنینەوە ناو شانۆ، بەڵکو نهێنیە شاراوەکانی لەڕێگەی سیستمی چەپێنراو و حەرام دەشاردرێنەوە، گومان لەشاردنەوەو پرسیار لەماناکانی حەرام دەکەینەوە، بۆئەوەی کەشفی ئەزمونی مرۆڤەکان لە کۆمەڵگادا بکەین، ئەوەش لەڕێگەی جەستەوە بەرهەم دێت، چونکە جەستە هەڵگری ئەو کولتورەی کۆمەڵگایە، ئەو کولتورەی دواجار شوناسێکی زەبرو زەنگ بەجەستەی مرۆڤەکانی کۆمەڵگا بەخشیوە.

ئەو کاتەی باسی جەستە دەکەین، قسەمان لەجەستەی شانۆکاری خۆرئاوایی نیە کە جەستەی ئەو هەڵدەستێ بە نواندنێك کە گوزارشت لەئەزمونی ژیانی خودیی خۆی ناکات، بەڵکو جەستەی ئەو بەشداریی لەسرووتی گروپێکی کۆمەڵایەتی دەکات، هەرچی ئەو جەستەیەی ئێمە بەلامانەوە گرنگە جەستەی کوردیە، جەستەیەکە هەڵگری کولتوری زەبروزەنگ و حەرامە، جەستەیەکە ئازادیەکانی لێ زەوت کراوە، بۆیە ئەو بەشداری لەنواندن ناکات، بەڵکو ئەو کاتانە لەڕێگەی جەستەوە نەستی بەشداری لەنووسینەوەی حەرامەکانی دەکات، کولتور بونیادێکە بەشداری لەبنیاتنانی شوناس دەکات بۆ دامەزراندنی گوتار.

پەیوەندی نێوان کولتور و جەستە پەیوەندی نووسینەوەی ماناکانی سەرکوت کردنە، بەو مانایەی

که جەستە هەڵگری ئەو کولتورەیە کە کۆمەڵگا هەڵگریەتی، ئەوەش پێچەوانەی ووتەکەی شانۆکاری یابانی (تاداشی سۆزۆکی) ە کەبڕوای وایە "کولتور جەستەیە" بەدژکردنەوەی ئەو ووتەیە بەرەنجامی ئەو دۆخە کۆمەڵایەتیەی کۆمەڵگای کوردیە، کە ئێمە کاری شانۆیی تیادا ئەنجام دەدەین، چونکە دەشێ بۆ شانۆی یابانی ئەو ووتەیە ڕاست بێت، هۆیەکەشی لەبەرایدا هۆیەکی کولتوریە، کە ئەوان بەرەنجامی شانۆی (نو) و (کابۆکی) ە، بەڵام ئەوەی پەیوەندی بە بزووتنەوەی شانۆیی ئێمەوە هەبێت، زیاتر لەسەر تێگەیشتنی مانا ئەخلاقیەکانی کولتوری کوردیە بۆ جەستە لەلایەك و لەلایەکی تریش ئامادەنەبوون و فەرامۆش کردنی جەستەیە لەنمایشی شانۆیدا.

کولتوری کوردی هەرگیز هەڵگری جەستەی گروپە کۆمەڵایەتیەکان نیە، بەڵکو ئەو کولتورە هەڵگری بیرکردنەوە عەقڵانیەکانیەتی، ئەوەش بەو مانایەی کە "کولتور جەستە نیە" بەڵام: ئایا جەستە کولتورە؟ بەچ مانایەك کولتورە، جەستە کولتورە، چونکە هەموو دیسپلین و سەرکوتکردن و حەرامکردنێکی ڕێسا کۆمەڵایەتیەکان بەسەر جەستە دەسەپێت، بەڵام با ئەوەشمان بیر نەچێت، لەپەیوەندی ڕووکەشدا چۆن دەڵێین "جەستە کولتورە" ئاواش دەتوانین بڵێین "کولتور جەستەیە" بەڵام ئیشکالیەت لەقووڵ بوونەوەی ناو کاری شانۆییە، بەمانای لەڕووی کۆمەڵناسیەوە تاڕادەیەکی زۆر شیاوە بڵێین ئاڵ و گۆڕکردن و یاریکردن بە شوێنی ووشەکان گۆڕانێکی ئەوتۆ درووست ناکات، بەڵام بۆ سۆسیۆلۆژیای شانۆ و ئەو پانتاییەی کە ئێمە کاری شانۆیی تیا ئەنجام دەدەین، هەرجۆرە ئاڵ و گۆڕکردنێك بەتەنیا گەمەکردن نیە بە چەمکەکان، بەڵکو گەمەکردنە بە شوناسەوە، چونکە لەو نێوەندە ئێمە لەبەردەم پەیوەندی جەستەین، بە کولتور و شوناس.

فێمێنیزم و شانۆ

فێمێنیزم گەرچی زیاتر لەناو فەلسەفەی مارکسیزمەوە هاتە بوون بۆ ئازاد بوونی ژنان، بەڵام ئەو فێمێنیزمەی ئێمە لێرەدا مەبەستمانە فێمێنیزمێکی زمانەوانیە، کە خۆیان بە فێمێنیزمی پاش تازەگەری سەیر دەکەن، ئەوەش بەرەنجامی تیۆری سایکۆلۆژیە لەڕێگەی خوێندنەوەکانی جاك لاکان بۆ فرۆید و چەمکی هەڵوەشاندنەوەی سێنتەر لای دریدا هاتنە بوون، دیارترین ناوەکانیشیان (جۆلیا کریستیڤا، هێلین سیکسۆس، لۆرا کیپنز) (19) ئەو کاتانەی دەبینین فێمێنیزم بەشێکە لەناو پاش تازەگەری ، مانای وایە دەتوانێت بەشێك بێت لەناو شانۆکەشی، بەڵام نەك فێمێنیستێك لەڕێگەی دەیالۆگەوە، بەڵکو لەڕێگەی جەستەی سەرکوتکراوی ژنەوە دەست پێبکات، بەواتایەکی تر ئەو فێمێنیزمە بەشێك بێتەوە لەناو ئەو گوتارە شانۆیانە، بۆ ئەوەش دەبێ پرۆژەی نمایش و پرۆژەی فیکری فێمێنیزم ئاوێتەی یەکتری بکرێن، هەڵوەشاندنەوەی سێنتەری دەق و ڕێکخستنەوەی پەیوەندیە دەلالیەکانی کارەکتەر بەشێك بێت لەناو کردەی دەرهێنان، مەبەستیش لەو کردەیە هەڵوەشاندنەوەی سێنتەری ئەو دەقانەیە کە کارەکتەری ژن لەجۆری (لیدی ماکبێس، ئەنتیگۆنا،

نورا) نوقمی ناو فەزای دەیالۆگی ئەدەبی بوونە، سەر لەنویٚ هەست و سۆز و هەڵچوونی ئەو کارەکتەرانە دابریٚژریٚتەوە، بەمانای (سۆفۆکلیس و شکسپیر و ئەپسن) بە ستایلیٚکی ترەوە بخویٚندریٚنەوە، کە ببنەوە بەرهەم هیٚنەرەوەی دەق بۆ نمایش، یاخود (ماڵی بەرنادا ئەلبا) ی لۆرکا وەك گوتاریٚکی فیٚمیٚنیستانە دابڕیٚژینەوە، کەسیماکانی کیٚشەی ژن لەڕیٚگەی جەستە و ئاماژەکانیەوە دەربخەینەوە، کە نامۆ نەبیٚت بەزەمەنی ئیٚمە، بەڵکو بەر لەهەر شتیٚ جەستە دەبیٚ دەق بیٚنیٚتە ناو ئەو زەمەنەوە، لە زەمەنیٚکی کۆن ڕزگاری بکات، کاری ئەو ڕزگارکردنی دەنگی ئەو تارماییانەیە کە لەڕابردوودا لەمەملەکەتی نوسەر مردوون، و ئەو لەبەرامبەر رۆحی ئەواندا جاریٚکیتر دەیانهیٚنیٚتە پانتایی زیندەگیەوە.

ئەوەش هەوڵدان نیە بۆ دامەزراندنی شانۆیەکی فیٚمیٚنیستی، بەڵکو ڕەهەندیٚکی تری ناو شانۆی پاش تازەگەریە ، هەر وەکو سۆسیۆلۆژیا و ئەنترۆپۆلۆژیا، گەر وانەبیٚ ئەوا (شانۆی فیٚمیٚنیستی) (20) شانۆیەکە دەیالۆگی نەکردۆتە دەرەوە و نوسەر و دەرهیٚنەرەکانیشی لەسەرانسەری جیهاندا ناوی دیارن، توانیویانە بەشداریٚکی چالاك لەشانۆدا بکەن، ئەگەر شانۆی فیٚمیٚنیستی لەکارەکانیاندا جەخت لەسەر یەکسانی بوونی ڕەگەزی و ئابوری ئازاد و هەڕەشەی سیٚکسی و توندوتیژی جەستەیی بکەنەوە، ئەوا ئیٚمە لەبوونی گوتاریٚکی فیٚمیٚنیستیانە لەشانۆدا مەبەستمان تەواو جیاوازە، جیاوازیەکەش لەوەدا نیە ئەو بنەمایانە بەهەند وەرناگرین، هیٚندەی ئەو بنەمایانە دەبەینە ئاستیٚکی پیٚشکەوتووترەوە لەڕووی فیکریەوە، لەو ڕیٚگەیەوەش دەبیٚ جەستە پرسیاری فەلسەفی ئاراستەی ئەو واقیعە بکات، گومان کردن لەو دیدگایەی بۆ ژیان ئامادەیی هەیە بەهەند وەردەگیریٚت، چونکە دەبیٚت فیٚمیٚنیزم لەشانۆی پاش تازەگەری ڕەوتیٚکی جیاواز بیٚت لە شانۆی تازەگەری، وەك چۆن تازەگەری فەلسەفی فیٚمیٚنیزمی خۆی هەبوو، کاتیٚ فیٚمیٚنیزمی زمانەوانی ویستی فیٚمیٚنیزمیٚکی جیاواز بیٚنیٚتە دی لەڕیٚگەی ڕەخنەگرتن لەپرۆژەی تازەگەری.

سیمیۆلۆژیای شانۆ

ئەو پەیوەندیەی دەکەویٚتە نیٚوان شانۆ و زانستەکان لەناویشیاندا تیۆر ئەوا پەیوەندیەکە چەندە لەسەر بنەمای ئەنترۆپۆلۆژی و سۆسیۆلۆژی وەستا بیٚت، پەیوەستە بە زانستیٚکی ترەوە کە سیمیۆلۆژیایە، ئیٚمە لیٚرەدا پیٚویستمان بەمیٚژووی ئەو زانستە و پەیدابوونی لە شانۆدا نیە (21)، هیٚندەی دەمانەویٚ ڕۆڵی ئەو زانستە لەو پرۆژەیە دەربخەین، چونکە گوتاری ڕەخنەی شانۆیی پیٚویستیەکی زۆری بەو زانستە هەیە بۆ ئەوەی بتوانیٚ بەشداری لەخویٚندنەوەی کۆد و دەلالەتی جەستەی ئەکتەر بکات، چونکە ئەو زانستە دەبیٚتەوە ڕیٚکخەری زمان و مانا، ویٚنە بینراوەکانی زمان لەناو سیمیۆلۆژیادا ڕیٚکدەخاتەوە، پرۆسەی ڕیٚکخستنەوەش لەدایکبونی مانایە، بۆیە ئەوە کۆمەڵناسی نیە لەشانۆدا مانامان پیٚ دەبەخشیٚت، بەڵکو ئەوان لەکاری شانۆیی بیر لە خوڵقاندنەوەی مانا ناکەنەوە، هیٚندەی بەرەو لای پەیوەندی زانست و شانۆ دەچن، پەیوەندیەکی کراوە بۆ وەرگر

بەجێ دێلن، ئەوەش بەشداری کردنی وەرگرە لەسرووتی شانۆیی، وەك لە ئەنترۆپۆلۆژیای شانۆدا چەمکی سرووت دەبێ بەکەناڵی بەشداری کردنی (ئەکتەر/ وەرگر) بەڵام ئەو کەناڵە بەشداریکردنێکی هاوبەشە بۆ (سرووت) ە کە.. نەوەك مانا، بۆیە ئەوە سیمیۆلۆژیایە دێت مانا بە زمان و پەیوەندیە دەلالیەکان دەبەخشن، بەڵکو ئەو زانستە بەشداری لەبارگاویکردنی زانست و تیۆرەکانی تریش دەکات، بەتایبەت لە پەیوەندی نێوان شانۆ و فێمێنیزم.

ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ ووتەکەی (کاوزان) کە لەبارەی پەیوەندی ئاماژە بە شانۆوە دەڵێت"نمایش ئاماژە سرووشتیەکان دەگۆڕێ بۆ ئاماژەی درووستکراو" (22)

بەواتای یەکێك لەگرنگیەکان ئەوەیە گۆڕینی ئاماژە سرووشتیەکانە بۆ ئاماژەی دروستکراو، کە ئەوەش نمایش لەڕێگەی گۆڕینی دەلالەتەکانی ئاماژەوە بەرهەمی دێنێت، هەرچەندە هەموو شتێك لەسەر شانۆ ئاماژەی خۆی هەبێت، دەبێ ئەو ئاماژانە ببردرێنە ئاستی جیاواز و خوێندنەوەی فرە دەلالەتیەوە، ئەوەش کاری سیمیۆلۆژیا نیە، گەر دەرهێنەری شانۆیی نەتوانێ ئەو فرە دەلالەتیە لەشانۆدا دروست بکات، چونکە بەدوای بوونی فرە دەلالەتی و گۆڕینی ئاماژە ئەوسا پرۆسەی خوێندنەوەی سیمیۆلۆژی لەدایك دەبێت.

ئامادەبوونی جەستە لەپرۆژەی نمایشی کوردیدا

ئامادەبوونی جەستە وەك پرۆژەیەکی شانۆیی تا چەند لەنمایشە شانۆیەکانمان بوونی هەبووە؟ جێگەی ئەوپەڕی داخ و نیگەرانیە کە سەرچاوەیەکی مێژوویمان نیە ئاماژە بۆ سەرەتاکانی ئەو پرۆژەیە بکەن، هێندەی هەیە ئەو ووتارە ڕۆژنامەوانیانەن کە باس لە کۆمەڵێك دیمەنی سادە دەکەن لەڕێگەی جولەوە گوزارشتی لێ کراوە تا دواتر چەند هونەرمەندێك وەك کاری بانتۆمایم چەندین شانۆگەریان پێشکەش کردووە، لەوانە هونە رمەندان (میدیا رەئوف ، حوسێن میسری، فەرهاد شەریف، جەلال خان) لەوانەیە هونەرمەندی تریش هەبێت و ئێمە ئاگامان لەکارەکانیان نەبوو بێت و یا سەرچاوەکان بەو شێوەیە ئاماژەیان بۆ نەکردبێت، بەڵام لەگەڵ کارکردنی ئەو هونەرمەندانە بەڵام ئەو بەرهەمانە نە ئاوڕێکی ئەوتۆیان لەڕووی ڕەخنەوە لێ دراوەتەوە، وە نە سەرچاوەیەکمان لەبەر دەستدایە پێمان بڵێت لەو ڕێگەیەوە توانیانە شانۆ بەرەو زمان و گوتارێکی جیاواز بەرن تا هاتنی هونەرمەندان شەمال عومەر و هاوڕێکانی لە تیپیی شانۆی ئەزمونگەری کوردی، ئەو تیپە چۆن سەیری جەستەی دەکرد؟ دیارە قسەکردن لەسەر ئەو تیپە ئاسانترە لە قۆناغەکانی تر بەهۆی ئەوەی سەرچاوەی جیاوازمان لەبەردەستدایە چ ئەوانەی خۆیان ئەندامی ئەو تیپە بوونە وە یا ئەوانەی کارەکانیان ڕەت کردونەتەوە، ئەگەر چی پێویستمان بەوە نیە ئەو ووتارانە بەسەرچاوە وەربگرین کەهەمیشە وەك لەدوای ڕاپەریندا بینیومانە چۆن لەژێر ناوی ڕەخنە هەموو هەوڵێکیان بۆ دژایەتی کردنی ڕۆحی ئیستاتیکی بووە، هێندەی دەمانەوێ تێگەیشتنێکمان هەبێت بۆ ئامادەبوونی جەستە لە پرۆژەکانی ئەو تیپە.

له شانۆگەری (غۆریللا) ی شەمال عومەر جەستەی ئەکتەر لەپرۆژەیەکی جیاوازدا سەیر دەکرێتەوە، پرۆژەیەك جەستە تیایدا دەبێ بە ڕەهەندێکی دەلالی نمایش"جەستەی ئەکتەر بەرجەستەی ئەو ڕەنگە جوانانەی جیهانی فەلسەفە و ووشەکان دەکات و گۆڕان بەسەر هەموو شتەکاندا دەهێنێ، هەر ئەکتەرە دیدی هونەریی بەرز وڕەنگینی ڕێژیسۆر لەبازنەی تەکنیك و پراکتیکە کردەییەکەوە کۆشکی بڵندی شانۆییەکە دەخولقێنێ"(23) دواتر لەپرۆژەکانی تری ئەو گروپە ئەزمونکاریەی شانۆوە جەستە لەو چوارچێوە داگیرکاریەی ووشە بەتەواویی ڕزگار دەکرێت، تاوەکو لەسەرەتای ڕاپەرینی نەوەت و یەك هونەرمەند (ڕزگار ئەمین) لەشانۆگەری (مارا–صاد) ی پیتەر ڤایس هەوڵیدا پەیوەندی نێوان جەستە و بۆشایی لەپانتایەکی کراوەدا بخاتە نێو پرسیاری جیاواز لەبارەی شۆڕش و دەسەلاتەوە، هەموو ئەوانەش بونە زەمینەیەکی پتەو بۆئەوەی بتوانین ئەزمونێکی سەربەخۆ لەبارەی جەستەوە بەرهەم بێنین، ئەوە بوو سەرەتا بەشانۆگەری (لەماڵێکدا) دەستمان پێکرد.

ئەم نمایشە لەڕێگەی چوار ئەکتەری جل و بەرگ ڕەش و لەپانتاییەکی ڕەشدا و بە جولەی سلۆمۆشن لەژێر تێڕوانینی شانۆی ڕەشی چیکسلۆفاکیەوە یەکەم زەنگی خۆی لێدا، ئەو سەرەتایەش بە ووتەیەکی (قوبادی جەلی زادە) ی شاعیر دەستی پێکرد، کە لەبارەی ئەو نمایشە و ڤیستڤاڵە شانۆیەکە ووتی"بەداخەوە ئەم ڤیستڤاڵەش نەیتوانی شانۆ نەخۆشەکەی هەولێر لەژووری ئینعاش بهێنێتە دەرێ، مەگەر تەنیا نیهاد جامی توانیبێتی ئەو نەخۆشە لەحالەتی غیبوبە بگوێزێتەوە بۆ حالەتی بەهۆش هاتنەوە"(24)

دوای دوو ساڵ شانۆگەری (ئەفسانەی ڕێگای هات ونەهات)(25) مان نمایش کرد، ئەم تێکستەی دانا رەئووف، بۆ ئێمە بوو بەپرۆژەی دووەم، ئەو پرۆژەیە لەڕۆژانی مەشقدا هەوڵی دەدا بچێتە ئەو دیو کیمیای ووشەوە، لەو ڕێگەیەوەش جەستە ڕۆحی شیعریەتی وەدەست دەهێنا، لەبارەی ئەو نمایشەوە (ڕێبین ڕەسول ئیسماعیل) بۆچونی وایە ئەم شانۆگەریە لەبەیاننامە شانۆیەکانی شانۆی وێنەیی نزیك بۆتەوە، ئەوە لەپاڵ بەراوورد کردنی ئەو گۆڕانانەی کە بەسەر دەقەکەدا هاتووە، ڕێبین ئەو نمایشە بەبەرهەمی شانۆی تازەگەری ناو دەبات، خاڵێکی تر مەسەلەی خەونە کە لەناو ئەو نوسینەدا ئاشکرا دەکرێت، ڕەخنەگر دەنوسێت"مەسەلەیەك هەیە کەم کەس درکی پێ کردبوو ئەویش ئەوە بوو لەگەڵ دەست پێکردنی نمایشەکەدا تاوەکو سەرکەوتنی کوڕەکە بەسەر پێ پلیکانەکەدا لەدوای کوشتنی باوکدا خەون بوو، بەڵێ خەون بوو لەناو نمایشەکەدا، واتا خەونی کوڕ بوو بۆ لەناو بردنی دەسەلاتی باوك" (26)

(کاسترۆ مەجید) یش هەروەك ڕێبین ڕەسول، بڕوای بەوە هەیە کە ئەو نمایشە لەتێڕوانینی شێوەکاری شانۆی وێنەیی نزیك بۆتەوە، بەلام ئەو دەڵێت "ئەوەی دوودڵمان دەکات لەوەی بتوانین ناو لەم نمایشە بنێین (شانۆی وێنەیی)زۆری و چڕی و دوا بەدوای یەك هاتنی سەمایەکان بوو"(27)

ئەو ڕەخنەکانی دەباتە ئەو ئاستە کە پێی وایە خەوشێکسەر موفرەدەی شانۆگەریەکە هەیە کە

دەبیوو دەلالـەتی تـر وەدەسـت بێنێـت، بۆیـە دەنوسـێت"دەرهێنـەر دەبـوو لەگـەڵ کوشـتنی بـاوك سێگۆشەکەی دواوەی شانۆ نەهیلیچ و بیروخێنیٚ، چونکە هێشتنەوەی ئەو هێمایە لەسـەر شانۆ، جۆرە (دژ یەکیەك)ی لەگەڵ ناوەرۆکی کارەکەیدا دروست کرد" (28)

هەرچی ڕەخنەگر (سەباح هورمز) ە ڕەخنەی توند ئاراستەی نمایشەکە دەکات، بڕوای وایـە کـە ئـەو بەرهەمە بانتۆمایم نیە، بەڵکو بۆچونی کەسـی و تایبـەتی دەرهێنـەرە بـۆ بەڵگـەش کارەکـانی مارسیل مارسـۆ وەك نمونـە دەهێنێتـەوە، ئـەوە جگـە لەڕەخنـەگرتنی لـە ڕوئیـای دەرهێنـانی ئـەو شـانۆگەریە لەڕووی دابەش کردنی هۆڵ بۆ دوو جۆر بینەر، کە دوو دیدگای جیاوازی بۆ بینین دروست کردووە، ئەویش وەك ئـەوانی پێشوو ئامـاژە بەسـەماکان دەدات و پێـی وایـە بـوونی سـەما وایکردووە کارەکە زیـاتر لەهونـەری بـالێ نزیـك بێـت نـەك لـە بانتۆمـایم، دەڵێـت "سـەرباری ئـەو کـەم و کورتیانـەش التی اعتورت العرج دەرهێنەر توانیبوی وێنە بۆ هەندێ جولەی ئیمائی جوان بکێشێت، بەتایبـەت ئـەوەی بیرمان مابێت تێپەڕینی کـچەکە کـە ڕەمزی کوردستان بوو، لـەژێر لاوەکـە بەشـێوەی خشـینی لەسـەر چوار پەل بە شێوەی خێرا و تێپەڕ، وە دیممەنی کۆتایی کـە بەخشـینی مار کۆتـایی هـات، لەکۆتایی شانۆ بۆ پێشەوە، ئەی دوو جولەیە سەرەڕای ئەوەی بەجوانکاری ناوم برد، خاڵی نەبوو لەدەلالـەتی سیاسی بەهێز" (29)

هەڵبەت هەر ڕەخنەگرێك بە تایبـەت لـەم جۆرە نمایشانە ئازادە لـەوەی چۆن تـەئویل دەکات و چۆن لەسیەر ئەو مەعریفەیەی کە ئەو خاوەنیەتی قسە دەکات، ئێمە هێنـدەی پێویسـتمان بـە گۆڕینـەوەی تێڕوانینەکانە بەهیچشێوەیەك پێویستمان بەوە نیە لەبۆچونەکاندا لەگەڵ یەکدا تەبا بین، بەڵام ئەوەی لێرەدا جێگەی ئامادژە بۆ کردن بێت خۆدزینەوەی ڕەخنەگرە لەوەی بتوانێ قسە لەدەلالەتیسیاسی نـاو ئـەو نمایـشە بکـات، وەك چـۆن کـچەکە بـەڕەمزی کوردسـتان و کۆتـایی شـانۆگەریەکە بەدەلالەتیسیاسی بەهێز ناو دەبات بەڵام دەلالەتێك ڕەخنەگر تواناى دەیالۆگی تیادا نیە.

لە ئەزمونی سێیەماندا بەتەواوەتی دەقمان ڕەتکردەوە، بیرمـان لـە پرۆژەیـەك لەسـەر سـەفەر کردەوە، بۆیە بیرۆکەی سەفەر بووە پرۆژەی شانۆگەری (سەفەرەکانی پەشیمانی) (30)

جانتـا و قومـاش و ئاوێنـە و تەلـەفۆنی بێتـەل مـوفرەدەی ئـەو نمایـشەن لـەپاڵ ئەکتـەر چارەسـەری پانتایی شانۆ دەکەنەوە، لەڕێگەی جولـەی کۆمەڵە ئەکتەرێکەوە سەرجەمیان کوڕ بوون مەبەستیش لەو ئازادیەی ڕەگەزی نێربوو کە دەڕوات و ژنەکان هەرچەندە نادیارن، بەڵام لێرە دەمێننەوە، ئەوەش لەڕێگەی کۆمەڵە پرسیارێکی جەستەوە، کە جەستە لەو پرۆژەیە هەڵگری پرسیاری سەفەرە، لەو بارەیـەوە زیـاد کـەریم دەنووسـێت"ئـەو پرسـیارانەی دەرهێنـەر لەنمایـشەکەدا کردنـی، بـەڕای مـن پرسیاری تاکێك نـەبوون، بـەڵکو کۆمەڵگایـەك ڕووبـەڕووی دەبێتـەوە، دەرهێنـەر پێمان دەڵـێ هۆشیار ببنەوە وا براکان شەری دەسەلاٌت دەکەن، لەسەر تەرمی براکانی ئێمە کورسی دەسەلاٌت و پایەکانیان بەرز دەکەنەوە، ئەوەتە ئاوێنەی ماڵەکانیان لێ شکاندین"(31)

سمكۆ محەمەد لەبارەی وێنەی شانۆیی لەسەفەرەکانی پەشیمانی بڕوای وایە کە " وێنەکان جۆرێك بوون لە بێهودەیی و فۆرمێکی سوریالیانە کە ببوە مایەی پرسیار، ئەوەش ڕەتکردنەوەی سیما بۆ ناو جانتا، پاشان کوشتنی نیگارکێش و تا ئەو دەسکە تەلەفۆنەی کە تەلەکەی پچڕابوو، ئەوەش سوریالیەتی بوونی ئەو وێنە شانۆییە بوو"(32)

هەرچی (زیرەك عەبدوللا) یە بەراووردێك لەنێوان ئەو شانۆگەریە و شانۆگەری (بازنەی وەهم) دەکات، کە ئەوەی دواتریان دوای سەفەرەکانی پەشیمانی نمایشکراوە، زیرەك لەسەر چەمکی مێژووگەرێتی دەوەستێت، بەو پێیەی هەردوو نمایشەکە ئیشکردن بووە لەسەر مێژوو، لە (سەفەرەکانی پەشیمانی) ئاوێنە ئامازەکەی بووە و لە (بازنەی وەهم) دەهۆڵ، بەراوورد کردنەکە دەگەیێنێتە ئەو ئاستەی بڵێت "دەرهێنەرەکان هەندێك لە جولە وبزاڤەکانیان دووبارەکردنەوەی جولەو وبزاڤەکانی ئیشەکانی تری خۆیان بوو، ئەگەرچی هەوڵیشیان دابوو بەشێوەیەکیتر نیشانی بدەن" (33) بەلاَم لێرەدا دەبێت لەسەر خاڵێکی تری ئەو نووسینە بووەستین، چونکە لەدەرەوەی ئەو بەراوورد کردنەوە زیرەك عەبدوللاَ هەوڵیداوە بەجیاواز لەو نووسینانەی تا ئەو ساتەوەختە لەسەر ئەو سێ شانۆگەریە نووسرابوون تەئویلی موفرەدە بکات و ئامازەی بینراوی سەر شانۆ بخوێنێتەوە، ئەگەرچی ئەو تەنها بۆئەو کارە تاکە موفرەدەیەکی وەرگرتووە کە (ئاوێنە) یە، بەلاَم خوێندنەوەی بۆ ئەو موفرەدەیە بەو شێوەیە دەردەخات "ئاوێنە تا ئەوپەڕی پیرۆزی پێدرا بوو، لەسەرەتای نمایشەکەدا بەکەژاوەیەکی سپی داپۆشراوە کەژاوە لەهەمان کاتیشدا کفن بووە، هەر لەگەڵ پەردەلادان لەسەریداکارەکتەرەکان ململانێی ئەوەیان بوو لەبەردەم ئەفسانەی ئاوێنەدا هێز و بازووی خۆیان بەدی بکەن، ئەوە حەزێکی نەرسیسیانە بوو بۆ عەشق بوون، خود و گەڕانەوەیە بەرەو خود لەدواتریشدا، ئەو عیشقە نێرسیسیە بوو بەهۆی شکانی ئاوێنەکە لەبەر ئەوەی بەپێی میتۆلۆجیا نێرسیس عاشقی وێنە ی خۆی دەبێت و ئەو وێنەیە دەیلیشێنێتەوە" (34)

کاسترۆ مەجید پرۆسەی ناونان دەسەپێنێتە سەر ئەو نمایشە بە شانۆی وێنەیی ناو زەدی دەکات ئەو شانۆیەش وەك شانۆیەکی ئەزمونگەری دەبینێت، ڕەخنە لەزەمەنی ناو شانۆگەریەکە دەگرێت "دیدگای ئەزمونگەری لەنمایشێکی وادا وەك دیدگایەکی تەقلیدی ملکەچی زەمەنێکی یەك دوای یەك نابێتەوە، بەواتا: بەدوا داهاتنی زەمەنەکان لەسەر هێلێك ڕوونادەن: (ڕابردوو، ئێستا، ئاینده) بەڵکو زیاتر ملکەچی لۆژیکیەتی ناوەوەی خۆی دەبێت لە مومارەسەکردنی ئامادەگی لەژێر کۆت و فشاری عەقڵی خەفە کراودا هەولی دەربازکردنی دەدا کەوابێ "سەفەرەکانی پەشیمانی" لە بەدوا داهاتنی کاتەکاندا بەتەواوی لۆژیکیەتی شوێنکاتی لەخۆ گرتبوو، بەوەی زەمەنی ڕووداوەکان واقیعی و دوور بوو لە دەسەلاَتی خەون کە وەك دەسەلاَتێکی ناسنوری و سوریالیانە دێتە بەرچاو کەهەندێ جار شوێنکات و ئەو کەلوپەلانە زیاد لە قەوارەو واتای خۆیان بەرجەستە دەبن یان بە پێچەوانەوە" (35)

ئیشکالیەتی کردەی وەرگرتن تێکەڵەیەکە کە ڕەخنەگر لەنێوان چەمکی ئەزمونگەری و پرۆسەی ناونان تێیدا دەژییێت، چونکە فرە دەلالەتی موفرەدەیەکی وەك جانتا یان ئاوێنە بۆ خولْقاندنی ئامـاژەی کراوەیە نەوەك وەك ئەو پێی وایە زیاد لەواتای خۆی بەکار دێت، وەزیفەی منە وەك دەرهێنەر دەلالەتی جیاواز بەو موفرەدانە ببەخشم وهەمان وەزیفەی واقیعیان پێ نەدەمەوە و لەتەك جەستەی ئەکتەر مانای تری تیا وەدەست بێنم، جگە لەوە کاتێ شانۆ وەك پرۆژەیەکی ئەزمونگەری تەماشای بکەین ئەوە دەبێت بەپێی ئەزمونەکان گۆڕان بکەین چونکە ئەوشانۆیە دواجار شانۆیەك نیە پابەندی میتۆدێکی دەست نیشان کراو بێت، بۆیە ئەزمونەکانی دواتر بۆخۆی توانای وەڵامی زۆر لەو پرسیارانەی داوەتەوە نەك هەر بۆ ئێمە بەڵکو شانۆگەری عەبا بۆ ئەو ڕەخنەگرانەش زیاتر رۆشنایی خستنە سەر ئەو پرۆژەیە بوو.

شانۆگەری (عەبا) (36) ئەزمونێکی جیاواز بوو دەیویست تێپەڕاندن لەسەر سێ ئەزمونەکەی تر بکات بەو پێیەی دەڕۆیشتە ناو پەیوەندیەکی کولتوری بە جەستە، بەمانای شانۆی وەك ئەو تێگەیشتنە ئارتۆییە سەیر دەکات ئەوەش کۆکردنەوەی زانستەکانی وەکو سۆسیۆلۆژیا و ئەنترۆپۆلۆژیا و سیمیۆلۆژیا بوو لەناو یەکەی نمایشدا، پانتاییەکی کراوەی بیناسازی هۆڵی رۆشنبیری لەڕووی تەوزیفکردنی هەردوو دەرگای دواوەی هۆڵ بۆ حەمام و چێشتخانە دوو ئاماژەی کولتوری ئەو نمایشە بوون، کاتێك پیاوێك لەجەنگ دێتەوە لای ژنە کەڕو لالەکەی دواتر تێدەگات ژنەکەی گوێی لەهەموو دان پیانانەکانی ئەو بووەو کەڕنیە، لەبەرزایی شانۆکەوە عەبایەك هەیە دادەبەزێتە خوارەوە هەردوو ئەکتەرەکە دادەپۆشێت، کۆمەڵە جولەیەکی ژێر عەباکە لەلایان ژن و مێردەکەوە کە دەلالەتە لە کۆمەڵێك حالەتی (ململانێ، شەڕ، تورە بوون، خۆشەویستی ، ماچکردن، سێکس) پیاوەکە بەشکست خواردییەوە لەژێر عەباکە دێتە دەرەوە، سەرەنجام فیشەکێك دێتە ماڵەکەی و پیاوەکە دەکوژێت و ژنە سەمای کۆتایی جەنگ ساز دەکات، کە کۆتایی جەنگ ئازادبونیەتی لەدەست لەشکری سەربازی و هێرشەکانی مێرد، چونکە مێردەکەی کە تاکە خەونی سەردەمی جەنگ بوە و بۆ ئەوەی بگەڕێتەوەو ئاسودە بژین، کەچی لەگەڕانەوەی کارەکتەری سەربازێکی دەروون تێکشکاوی بینی کە ناتوانێ بەختیاری بۆ وەدەست بێنێت، بۆیە مردنی مێرد مردنی جەنگ و شکست و نەهامەتی و سەرەتای ژیانێکی نوێ بوو.

ئەم نمایشە لەڕێگەی چەندین خوێندنەوەی جیاواز وەکو نمایشێکی شانۆی پاش تازەگەری خوێندرایەوە، بەلای (رێبین رەسول ئیسماعیل) ەوە ئەم نمایشە درێژەی ئەزمونێکی سەربەخۆی دەرهێنەرە، رێبین بەپێی خوێندنەوەی سیمیۆلۆژی دەڕوانێتە جولەی جەستە و بەهای بۆشایی، بۆیە دەنوسێت" دەقی عەبا واهاتە بەرچاو کە هەمان دەقی نوسراو نیە، بەڵکو دووبارە بەرهەم هێنانەوە دەق بوو، ئەوە خوێندنەوەیەکی نوێ بوو بۆ دەقی نوسراوی عەبا، تا دەرهێنەر لەساییەوە ئەو بەها و مانایانە بخاتە ڕوو کە هەردوو نوسەری دەق بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ ئاماژەیان بۆ کردووە،

ئەوەش شتێکی وای نیشان داین کە دەرهێنەر لەسەر تەختەی شانۆدا کار لەسەر دەق ناکات، یان کار لەسەر ئەو شتانە ناکات کە دەقەکە دەری بڕیووە، بەڵکو ئەو لەڕەگ و ڕیشەی دەقەوە نزیک دەکەوێتەوە نەوەك لەشێوازی لەکارکردنی دەق، چونکە ئەو دەقە بەقسە دەخات و لەسایەی خوێندنەوەیەکی پێشووتریدا دەقی هەڵوەشاندۆتەوە و بەشێوەیەکی وورد ڕاڤەی کردووە، ئەوەش مەسەلەیەکە (نیهاد جامی) وەکو دەرهێنەرێك لە دەرهێنەرە شانۆییەکانی تر جیا دەکاتەوە" (37)

لەکورترین ماناداا ئەو نوسینە دەروازەی ئەوەی بۆ کردینەوە مەرج نیە ڕەخنەگری ئەو جۆرە شانۆیە شانۆکار بێت، دەکرێت نوسەرانێکی بواری فیکر بن، بەڵام لەناو شانۆدا بیر بکەنەوە، ئەو پڕۆژەیە لەناو نوسینێکی تردا درێژ بۆوە، بەڵام بە میتۆدێکی جیاواز، ئەوەبوو (دیار عەزیز شەریف) لەلێکۆلینەوەیەکی ئەنترۆپۆلۆژیدا لەسەر چەمکی تارمایی کولتور لەو نمایشە هاتە دوان، ئەو نوسینە لەڕێگەی خوێندنەوەی عەبا وەك دەلالەتێکی کولتوریەوە هاتە ناو نمایشەکەوە " شانۆگەری عەبا نموونەی خێزانێکی دوای جەنگمان پیشان دەدات ڕوونتر بڵێین پەیوەندی هاوسەرەکان پیشان دەدات لەدوای جەنگ، لەمەوە بۆمان دەردەکەوێت کەهیچ پەیوەندیەکی ڕاستەقینە بەمانای (چەمکی پەیوەندی) ئافرەت وپیاوەکە بەیەکەوە گرێ نادات، بەڵکو تەنها هۆکاری پەیوەندی و پێکهاتە تەقلیدیەکەی خێزان بپارێزێت ئەوا عەبا کەیە" (38)

هەرچی ڕەخنەگر (حەیدەر عەبدولرەحمان) ە بەجیاواز لەڕەخنەگرانی نەوەی پێشوو توانیویەتی ڕاستگۆیانە بەشداری لەتەك نمایشەکانی ئەو نەوە نوێیە بکات، ئەو دوای ئەوەی ڕەخنەکانی لە عەبا لەوێوە دەست پێدەکات " دەرهێنەر سیناریۆیەکی جوانی بۆ دەق دارشتۆتەوە، بەڵام هێڵەکانی ئاوێتەی یەکتر کردووە، زۆرجاران بینەر لەسەر هێڵەکەی دادەبڕێت، چونکە دەرك بەوە دەکات کە هەندێك لە تابلۆکان لێکدی دەچن، وەك گواستنەوەی مۆمەکان، لەلایەك ژنەکە و چەند جارێکیش لای پیاوەکە، بەڵام کەش و هەوای شانۆگەریەکەی بەچەشنێك ڕەخساندووە، بینەر چێژ لە تابلۆکان ببینێ، یان زۆر لەخۆی بکات کە بەدوای دەلالەتەکاندا بگەڕێت و بیەوێت نهێنیەکان بدۆزێتەوە" (39) بەدوای ئەو ڕەخنەیە هەڵوەستە دەکاتە سەر کردەی دەرهێنان و دەنوسێت" دەرهێنەر.. لەچەند ئەزمونێکی دیکەشدا، هەوڵی خۆ ڕزگار کردن دەدات لەشێوازە تەقلیدیەکان، ئەو هەوڵدانە لەهەر ئاستێکدا بێت، گەڕانە بەدوای خۆدۆزینەوە و تەکاندان " (40) هەر هەمان ڕەخنەگر لەبارەی ئەو شانۆگەریە لە ووتارێکی تردا بڕوای وایە عەبا نمایشێکە بەرەو فەلسەفە ڕۆیشتووە " بەتایبەت ئەو فەلسەفە و ئایدیۆلۆژییانەی کە پەیوەست بوونێکی پتەویان بەبیرو کێشەی بینەرەوە هەیە" (41)

هەرچی لەبارەی پەیوەندی نێوان سینۆگرافیا و دەرهێنانە سمکۆ محەمەد لەووتارێکدا دەڵێت" دەرهێنەر زیاتر کارە هونەریەکانی بە سینۆگرافیاوە پەیوەست بوو، چونکە پێی وایە سینۆگرافیا پڕۆسەیەکی جیا نەکراوەیە لە بونیادی داڕشتنە هونەریەکانی شانۆی ئەزمونگەری، بۆیە لەکاتی

دابەزینی عەباکە بەڕیتمێکی تایبەتی مۆسیقی هەستی بینەری ڕاکێشا بووە ناو خەیاڵەکانی پانتایی شانۆگەریەکە" (42)

هەرچی پەیوەندی بە بوێری جەستە و ڕاهێنانی ئەکتەرەوە هەیە کاسترۆ مەجید لەو بارەیەدا پێی وایە "هەردوو جەستەکان زۆر بەبوێریەوە هەموو دیاردە و جولەیەکی تەقلیدی شانۆیان ڕەتکردۆتەوە و توانیان زۆر مەدلولی ڕووت لەسەر شانۆ بگەیەنن بە وەرگر، کە ئەمە لەهەولێردا قەید و کۆت شکاندنێکی پێوە دیارە چ لەڕووی (ناوەڕۆك–بابەت) یاخود (نواندنەوە) هەرچەندە جەستەکان ئەگەر زیاتر مەشق و ڕاهێنانیان بکردایە، ئەوا ئەنجامی لەمەی ئێستا زۆر بەهرەمەندتر دەبوو" (43)

بەر لەو ووتارە کاسترۆ لەکۆڕێکی هەڵسانگاندن بەدرێژی لەسەر شانۆگەریەکە قسەی کرد (44) ئاماژەی بۆ پەیوەندی نێوان بانتۆمایم وشانۆی وێنەیی کرد، ئەمجارەیان ئەزمونەکەی ناوبرد بە ئەزمونێکی سەربەخۆی جەستەیی، دوای قسەکانی ئەو کۆمەڵێك بۆچوون لەبارەی کارەکە خرایە ڕوو، لەوانە هونەرمەند (دانا عەلی سەعید) بۆچونی وابوو کە ئەم نمایشە نەك هەر بۆ دەرهێنەرەکەی بەڵکو بۆ هەردوو ئەکتەرەکەش ئەزمونێکی جیاواز بوو، ئەوان بەو کارەیان هەستمان نەدەکرد ئەکتەرەکانی پێشوون، کەچی دووڕۆژ دوای کۆڕەکە (موحسین محەمەد) لەبەرنامەیەکی ڕادیۆیی لە ڕادیۆی لقی دوو بەهەموو شێوەیەك هێرشی کردە سەر شانۆگەریەکە و وتی "ئەوە بانتۆمایم نیە" دواتر بەوەندە وازی نەهێنا و وتارێکی نوسی ئەمجارەیان هێرشی کردە سەر هەموو ئەو نوسینانەی لەبارەی کارەکان نوسراون، "لەدوای ڕاپەرین ماوەیەکی زۆرە باس لە بانتۆمایم دەکریٚ، من کارەکانم بینییوە، شانۆگەری عەبا دوا بەرهەمی بانتۆمایم بوو، برادەرەکانی دەرهێنەر زۆریان لەسەر نووسی لە گۆڤاری ڕامان و کاروان، ئەو بیروبۆچونانەی لەکۆڕی هەڵسەنگاندنی عەبا گووترا زۆر ڕاست بوون، عەبا هەرشتەك بووبیٚ شانۆگەری نەبووە، تابلۆیەکانی حەفتایەکان زۆر هونەری تر و زمانی جەستە پاراوتر بوو" (45)

بەر لەوەی ئاماژە بۆ هەر شتێك بکەین سەرنج بدەن لەو دێرەی هێلمان بەژێردا هێناوە، ئێستا دەڵێین ئەم نمایشە چونکە بەبڕوای هەموولایەك گۆڕان و جیاوازیەك بووە لەبانتۆمایم بۆیە موحسین توشی هیستریا و شێواندنێك هاتوە بەڕادەی ئەوەی ویستویەتی وتارێك بنوسێت بەڵام چۆنی بنووسێت نازانێت کە دیارە تەنیا دوا دێری ووتارەکە کە بەنمونە هێنامانەوەپەیوەندی بە ئێمەوە هیە ئەویش بەو هەڵە کۆمیدیەی زمانەوە، من بڕوا ناکەم موحسین نەزانێت بە کوردی بنووسێت بەڵام پێویستە هەڵچونەکانی نەمێنێت هێمن بێتەوە ئەوسا بنوسێت، نەوەك هەوڵی دەسخەرۆدانی خەڵکانی تریش بدات، هەڵبەت ئەو هەموو هەڵە زەقانەی کەسانی وەك ئەو نەبان بیرمان لەنوسینی ئەو کتێبە نەدەکردەوە، گەرچی تاکە کەسێك کە لەو بوارە لەخوێندنەوەی ئەو کتێبە سوود مەند نەبێت هەر ئەو پیاوەیە، چونکە لەسەرەتاوە بڕیاری داوە هێلی ڕاست و چەپ بە کارەکانمان بێنێت.

ئەو ئازادە لەوەی چی دەڵێت، وەك ئەوەی ئێمەش ئازادین کە دوابەشی ئەو کتێبەمان بۆ ئەو بۆچونانە تەرخان کرد، ئەگەرچی قسەکانی ئەو بۆ ئێمە لەڕوویەکدا خەم دامان دەگرێت کە کەسانێك بەخۆیان دەڵێن پسپۆر لە بواری ڕەخنەی شانۆیی و ئاوا ڕەخنە دەنووسن ناچارین کتێب بنووسین بۆ ڕاست کردنەوەی هەڵەکانیان، لەڕوویەکی تریشدا ئەو بۆچونانەی بۆ ئێمە جگە لە مایەی پێکەنین شتێکی تر نیە، چونکە ئەو دژایەتیەی بۆ ئێمە بەتەنیا دژایەتیکردنی نوسەری ئەو کتێبە نییە، بەڵکو دژایەتیکردنی نەوەیەکە، عەقڵی سەلەفی ئەرشیفیستەکانی نەوەی ڕابردوو نایەوێ دان بەهیچی هەوڵێکی جوان بنێت، نەك هەر ئەوەندەش بەڵکو ئامادەی بۆچوون گۆڕین و دەمامك خستنە بەری قسەکانی کوڕەکەشە، بەڵام چونکە سەلەفی پێویستی بەدەسخەرۆدانی هەیە دەنا ناچێتەوە سەر تابلۆی هەفتاکان، کەهونەرمەندانی ئەو سەردەمە خۆیان باس لەناوەرۆکی سادەی کارەکانیان دەکەن بەوەی ئەوبانتۆمایمە چی بووەو چۆن بووە.

ئەو شانۆیەی ئێمەش کاری بۆ دەکەین هەرگیز زەمینەکەی لەهەفتاکانەوە نەهاتووە وەك ئەوەی سەلەفی تێی گەیشتووە، بەڵکو زەمینەکەی بۆ هەوڵ و تەقەللا و نوسین و ڕەخنەی پڕۆژەی شانۆی ئەزمونگەری هەشتاکان بووە و لای ئێمەش گۆڕاوە بە ئەزمونێکیتر، بەڵام خۆ سەلەفی بەوەندە واز ناهێنێ ئەوەتە ئەو باسی نوسینی نێو گۆڤارێك دەکات، کەچی شانۆگەری عەبا بۆ ئەو ئاماژەیەکە بۆ هیستریاکەی ئەمجارەشیان دەنوسێتەوە" ئەکتەرەکان زۆر ئاسایی دەجولانەوە، ئەوەی هونەر بوو پێوەی دیار نەبوو، یەك دیمەن لەشانۆگەری عەبا دا نەبوو کارمان تی بکات و لەخەیاڵماندا بمێنێتەوە" (46)

تۆ بڵێی هەموو ئەوانەی لەسەر شانۆگەری (عەبا) یان نوسی بێئاگا بوون وتەنها سەلەفی بە ئاگایە؟ ئایا موحسین و هاوەڵەکانی بەڕەوای دەزانن بڵێین حەیدەر عەبدولرەحمان و زیرەك عەبدوڵڵا و ڕێبین ڕەسول و دیار عزیز شەریف و کاسترۆ مەجید بێئاگان و بەڵام موحسین هۆشیارە، هۆشیاری ئەو پیاوەی لەچیدایە؟

ئێمە لە سوقرات ئەوە فێر بووین کە ئێمە دەزانین هیچ نازانین، بەڵام ئەوانیتر وادەزانن هەموو شتێ دەزانن، ئێمە دڵنیاین لەوەی ئەوەی ئەنجامی دەدەین و لەماوەی زیاد لە دەساڵە کاری بۆ دەکەین پڕۆژەی ئەزمونێکی جەستەییە، بەڵام سەلەفی پێی وایە ئەو هەموو شتێ دەزانێ، بۆیە ئێستا کاتی ئەوەیە وەعزمان پێشکەش بکات، ئەوەتە سەلەفی ئامۆژگاری پێشکەشی ڕێبین ڕەسول دەکات و هێرش دەکاتە سەر حەیدەر عەبدولرەحمان و ئەوسا جارێکیتر دێتەوە سەر من و ئەمجارە دژی لێکۆڵینەوە شانۆییەکانمان دەوەستێت، بەڵام چونکە مەعریفەیەکی پێ نیە بۆ گفتوگۆ، بۆیە بۆ ئەوەی هەمو ئەو لێکۆڵینەوانە و دەرەنجامەکانی گەڕانیان لەکۆڵ خۆی بکاتەوە بە بونیادگەری ناویان دەبات، چۆن بونیادگەرین؟ بەلای موحسینەوە ئەو پرسیارە گرنگ نیە، ئەوەتە یەکێك لەو لێکۆڵینەوانەی ئاماژەی بۆ دەکات بەناوی (فیکر و جەستە لەپرۆسەی کوشتنی باوکدا) لێکۆڵینەوەی

شانۆیی نیە، بەڵکو لێکۆڵینەوەیەکە لەبارەی چیرۆکێکی شێرزاد حەسەن بەناوی (کەڵە کوڕان و ئاسکە کچان)، بەڵام چونکە سەلەفی لەناو هیستریادا دەژی بۆیە هیچ شتێ نابینێت، تەنها گوێی لەسەدای دەنگی خۆیەتی، لەبەر ئەوەی ئەو کتێبە تەنیا تایبەتە بەکارە شانۆییەکانمان نەوەك لێکۆڵینەوەکان، بۆیە هەموو ئەو قسانەی سەلەفی واز لێ دێنین کاتمان نیە خۆمان بە کۆمیدیاکەوە خەریك بکەین کەناوی "کۆمیدیای ئەرشیفی موحسینە"

پرۆژەی دواتر (یادەوەری جەستە) بوو، شتێك نەبوو ناوی دەق بێت، بەڵکوبیرۆکەی سەرەکی بریتی بوو لەسەر نمایشێك پەیوەندیی بە ئەنفالەوە هەبێت، بیرۆکەکە هەروەك بیرۆکەی نوسینی ووتارێك بوو، پەیوەندیی بە تێگەیشتنێکی فکری هەبوو بۆ ڕووداوەکە، لەگەڵ کۆمەڵێك ئەکتەر دەستمان بە مەشق کرد سەرەنجام ڕۆژانی مەشق هێلێکی بۆ کارەکە دەست نیشان کرد، زەردەشت و مەسیح بوون بە دوو کارەکتەری ڕۆژانی مەشق لە بیابانێکی لماویدا، شانۆگەریەکە زیاتر وەك کارێکی سوریالی خۆی دەرخست چ لەڕووی سینۆگرافیاوە بوونی ئاودەست لە بیابان یان لە ڕووی بونیادی دەلالی جولەی کارەکتەر بوونی ئافرەتێکی کوێر لەبیابان خەریکی خوێندنەوەی ڕۆژنامەیە، ئەوە جگە لە متمانە کردن لەسەر ئەنترۆپۆلۆژیای شانۆ بەتایبەت لەسەر چەمکی سرووت، سرووتی زەردەشتیەت و گواستنەوەی بۆ سرووتێکی شانۆیی، ئەگەرچی هۆشیاری ڕەخنەیی لەبڕی قسەکردن لەسەر ئەو تێگەیشتنە ئەزمونکاریە دیسان کەسانی وەکو موحسین لەسەر کۆمیدیاکەی خۆیان بەردەوام بوونە ئەوەتە ئەمجارەیان ئەو توشی سەرسامی ئەوە هاتووە کە ئەوان وەك بینەران بۆ بردراونەتە بەشی سەرەوەی هۆڵەکە و کورسیەکانی خوارەوە بە بەتاڵی ماوەتەوە، ئەمجۆرە ڕەخنەیە لەبنەڕەتدا خۆدزینەوەیە لە خوێندنەوەی جولەی ئەکتەر و داڕشتنەوەی پانتایی درك نەکردن بە زەمەنی فەلسەفی نمایش، کە دیارە بردرنی بینەران بۆ سەرەوەی هۆڵەکە کارێکی بێ مەبەست نەبوو، بەڵکو بۆ ئەوە بوو بینەر تەواوی شانۆکە ببینێت بەو مانایەی ئەو دانەبڕێت لە بۆشایی و جولە و موفرەدە، ئەوەسەرەڕای ئەوەی کە سەر شانۆکە بەهۆی ئەوەی بە لم داپۆشراو بوو لەوڕێگەیەوە بینەران لە ئیستاتیکای نمایشەکە بێبەش نەدەبوون، ئەگەر سەلەفی بڕوای بەوە بێت ئەو کارە دژی بانتۆمایمە بەوەی دەبێت لە بانتۆمایمدا بینەران لە ئەکتەرەکان نزیك بن، بەپێی کام میتۆد و کام خاسیەت و چ تیۆرێك پاڵپشتی ئەو قسەیەی دەکات نازانرێت، ئەگەرچی ئێمە ڕامان گەیاندووە کە ئەو ئەزمونە سەر بە بانتۆمایمی باو نیە، هۆکاری تێنەگەیشتن لە جولە سەلەفی دەگەیەنێتە ئەو بۆچونەی داوای ئەوە بکات کە ئەو نمایشە ماوە زەمەنیەکەی زۆر بووە دەبیێت ماوە ی ئەوکارانە کورت بێت، هەڵبەت ئەوەش بۆ ئەوەی بتوانی دوایی دیمەنە کورتەکە بگێڕێتەوە، من پێویستی زۆرم بەوەیە کەسانی وەك موحسین چۆن سەیری ئەو جۆرە ئەزمونە دەکەن، بۆ ئەوەش لە تەواوی ئەو لێکۆڵینەوەیە هەوڵمداوە لەمەبەستی قسەکانیان بەتەواوی حاڵی بم، یەکێك لەتێگەیشتنە بەراییەکانی سەلەفی بۆ بانتۆمایم لەوێوە ئاشکرا دەبێت کە ئەو پێی وایە لەم شانۆیەدا پێویستە

دیمەنەکان بەدوای یەکدا بێن و پەیوەندیەکی پتەویان بەیەکەوە هەبێت، کاتێ ئەو ئاوا سەیری بانتۆمایم بکات دەبێت بزانین چ کەلێنێکی گەورە لەنێوان دیدگای ئەزمونکاری ئێمە بۆ جەستە و تێگەیشتنی تۆز لێ نیشتوی موحسیین بۆ بانتۆمایم هەیە، چونکە ئێمە دوای شانۆگەریەکە لە ڕاپۆرتێکی سەتەلایتی مکوردستان لەوەڵامی پرسیارێکی هاوڕێی شانۆکار (کرمانج مستەفا) ووتمك لەم شانۆیەدا دیمەنەکان بەدوای یەکدا نەهاتوون بەڵکو بەیەکەوەبەستنەوەی دیمەنەکان قپرۆسشەی مۆنتاژکردنی وێنەی شانۆیی فلەلای من نیە بەڵکو ئەوە وەرگرە لەلای خۆی وەك ئەوەی دەیەوێت دیمەنەکانمۆنتاژ دەکاتەوە، ئەگەرچی کرمانج بەجیاواز لە موحسین پێی وابوو دیمەنەکان لەیەك دانەبڕابوون، هەر جۆرە قسەکردنێك بەر لەدرك کردن بە زەمەنی نمایش تراژیدیایەکی خەتەرناك تووشی ئەو مەخلوقە دەکات کەناو لەخۆی دەنێ ڕەخنەگر، چونکە ئێمە هەوڵماندابوو زەمەنی ئەفسانەیی زەردەشتیەت لەڕێگەی سرووتی ئاگر کردنەوە و حەزرەتی زەردەشت لەلایەك لەتەك زەمەنی یادەوەریی ئێمە پرۆسەی ئەنفال ئاوێتەی زەمەنی تێگەیشتنی ئێستای کوردی بکەین بۆ ڕووداوەکە، بەمانایەکیتر دەمانویست بڵێین لەگەڵ داماڵینی کارەکتەری کوردی لەئاینی خۆی و سەپاندنی ئاین و کولتورێکی تر بەسەریدا، ئیدی ئەنفال تا ئەو ساتە بەفۆڕم و ئایدیای جیاواز بەسەریدا دەسەپێنریبێت، جا چ ئەنفالی کولتوری بێت یا شێواندنی سیماکانی نەتەوە لەڕێگەی ئایدیاکانی لەجۆری بەعسیزم لەپەیوەندیی نێوان فاشیزم و تازەگەری، کەچی سەلەفی بۆئەوەی لەبەهای ئەو زەمەنە کەم بکاتەوە و خۆشی لە تێنەگەیشتن دەرباز بکات ئاوا دەنووسێت"جل و بەرگی ئەکترەکان ئاماژەی ئەوەی دەدا، کە بابەتەکە کوردیە" (48) دوای بینینی شانۆگەریەکی چل و پێنج خولەکی موحسین ئەوە بۆ بینەر ئاشکرا دەکات کە بابەتەکە کوردی بووە، لەوە دەچێت ڕەخنەگرە ئەرشیفیەکەمان دواین کەس بێت کەبتوانێ لەمنمایشە نزیك بکەوێتەوە بۆیە هەق وایە بەمافی خۆی نەزانێ ئاوا جەهل و نەزانینی خۆی لەسەر وێنەی شانۆیی دەربڕێت، دواین داهێنانی سەلەفیش ئەوەیە کەئەوە شانۆیەکە بۆ نوخبەیە، وەك ئەوەی گەر شانۆیەك بۆ نوخبە بوو شانۆ نەبێت، بەدڵنیاییەوە بۆ نوخبەیە بەلاَم هەرگیز موحسین ئەندامی ئەو نوخبەیە نیە.

هەرچۆنێك بێت سەرباری هەر بۆچونێك لێرەوە بەدوای دەساڵ ئەزمونکردن لەتەك جەستەدا قۆناغی یەکەمی ئەو ئەزمونە تەواو دەبێت، قۆناغێك لەماوەی (10) ساڵدا (5) ئەزمونی شانۆیی گرتۆتە خۆی، قۆناغی دووەم قۆناغی تیپی شانۆی ئەزمونگەری کەرکوکە، بەمانای ئەو قۆناغەی داهاتوو هەولێری بەجێ هێشتووە و ئەزمونەکانی لەکەرکوك ئەنجام داوە، کە ئەویش ئەزمونی دارشتنەوەی پانتاییە لە شوێنەوار و ژوور و ئەزمونی جەستەیە لەتەك پانتایی کراوە.

پەراوێز وسەرچاوەکان

---

(1) دەکرێ بەر لەپرۆڤەکردن سەرلەنوێ ئەو مەشقانە ئەنجام بدرێنەوە، بەپێی ئەو قۆناغە جیاوازانەی کە کەسێتی مرۆیی لەئاستە جیاوازەکان ئەنجامی دەدات، بۆ زیاتر تێگەیشتن و

شارەزابوون لەجۆری ڕەفتارەکان و ناسینی ئاماژەکانی جەستە، بڕوانە کتێبی: لغة الجسم/ محمد عبدالرحمن ابازيد، دار الخليج (عمان) 2004

(2) دواتر لەتەوەری سۆسیۆلۆژیای شانۆ دەگەڕێینەوە سەر پەیوەندی نێوان کولتور و جەستە، بەو پێیەی دەبێتەوە بە بونیادی پێکهاتەی کۆمەڵناسی لەشانۆدا.

(3) تەواوی ئەو لێکۆڵینەوەیە بەرەنجامی مەشق و پرۆڤەکردنمانە لە نمایشەکانی(لەماڵێکدا، ئەفسانەی ڕێگای هات و نەهات، سەفەرەکانی پەشیمانی، عەبا، یادەوەری جەستە) پێویستی بوونی ئەو نوسینەش پەیوەستە بە کارەکانی دە ساڵ بۆئەوەی بزانین ئێمە لەو ماوەیە لەکارکردن توانیومانە چی بکەین و چۆن خەوش و هەڵەکانمان چارەسەر بکەین و جارێکی تر نەیەلین کەم و کورتیەکان تیاماندا دووبارە ببنەوە، ئەوەش بەپشت بەستن بەو نوسینانەی لەسەر بەرهەمەکان نوسراوە.

(4) دیارە دیارترین ئەزمونەکانی ئەو ستایلە شانۆیە ئەزمونەکانی هونەرمەند (ئەحمەد سالار) ە، ئەو ئەزمونە بۆماوەیەکی زەمەنی لە قۆناغی ئەزمونگەری و دواتر لەقۆناغی ڕاپەریندا بەشداری دیاری کردووە لەو بزووتنەویە، بەڵام دەبێت بۆ داهاتوو ئەو ئەزمونە بەشێوەیەکی تر سەیری شانۆ بکات، ئێمە لەو بوارەدا نووسینێکی ترمان تەرخانە بۆ ئەو ئەزمونەنە کەبەشی یەکەمیان لەبارەی "چەمکی ئاهەنگە لە شانۆی سالار"دا، لەو بەشەیان قسەکردنە لەسەر شانۆی سالار بەوەی دەبێت بەگوتارێکی نمونەیی لەناو شوناسی کوردیی، بەشێك دەبێتەوە لەناو گوتاری تازەگەری بزووتنەوەی شانۆیمان، وەهەرچی بەشی دووەمیشە لەژێر ناوی"با ئەحمەد سالار لەیاد کەین" ڕەخنەگرتنە لەو گوتارە بەوەی ناکرێ ئیتر تازەگەری ئێمە لە کەلەپورەوە دەست پێبکات، ئەوەش مەبەستی ئەو دەستەواژەییە کەلێرەدا ئاماژەی بۆ دەکەین.

(5) فن المايم و البانتومايم/ توماس ليبهارت
ترجمة (بيومي قنديل) الهيئة المصرية العامة للكتاب/ 1995/ ص 43

(6) فن المايم و البانتومايم/ ص54

(7) فن المايم و البانتومايم/ ص 112

(8) بۆ تێگەیشتنی زیاتر لە شانۆی ڕەشی چیکسلۆفاکی بگەڕێوە بۆ ئەو سەرچاوەیە: المسرح الاسود التشيكوسلوفاكي/ سليم الجزائري، الاقلام، العدد (1) خاص بالمسرح العالمي، تشرين الاول 1979

(9) غروتوفسكي و اشكالية صهر المسرحي باللا مسرحي/ عدنان مبارك، موقع مسرحيون)

(10) پیتەر بروک لەشانۆی هاوچەرخی جیهانیدا/ دانا ڕەئوف
دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم (سلێمانی) 2003/ لا 119

(11) هەمان سەرچاوە/ لا 48

(12) سەبارەت بە تێڕوانینی دریدا بە شانۆی ئارتۆ لە ووتارێکدا بەناوی (شانۆی توند وتیژیی

وسنوری نواندن) دریدا ئەو شانۆیە ناو دەبات بەشانۆیەك لەدژی سێنترالیزمی لۆگۆسی شانۆیەك کەتیایدا ڕەخنەی ئاراستەی سێنتەر کردووە، دواتر هەوڵ دەدات لەنێوان بەیاننامە شانۆیەکانی ئارتۆ و کتێبی ڕاڤەکردنی خەونی فرۆید قسە لەپەیوەندی نێوان چەمکی نەست و شانۆی توند و تیژی بکات، لەو بارەیەوە بڕوای وایە کە شانۆی توندوتیژی شانۆی خەونە، بەڵام خەونێکی زەحمەت بۆیە ئەو شانۆیە شانۆیەکی نەستی نیە، بەڵکو شانۆی ئاگاییە، چونکە توندوتیژیی ئاگاییە، بۆئەوەش پشت دەبەستێتەوە بە پەرەگرافێکی ئارتۆ کە دەڵێت" توندو تیژیەك نیە بەبێ ئاگایی؟، بەبێ جۆرێك لە ئاگایی" بۆ تێگەیشتنی زیاتر لەبارەی تێڕوانینی دریدا بۆ شانۆی ئارتۆ بڕوانە: الكتابة و الاختلاف/ جاك دريدا، ترجمة(كاظم جهاد)دار توبقال للنشر، الطبعة الاولى، 1988، ص75-101

(13) گراماتۆلۆژیا/ نیهاد جامی، ماڵپەری دەنگەکان

(14)المسرح و الالهة/ انتوان ارتو

ترجمة(سعيد كريمي) فكر ونقد، العدد(34)

(15)الحساسية الانتروبولوجية بين المسرح الغربي و المسرح المغربي/ حسن يوسف، فكر ونقد العدد(15)

(16) چەمکی قوربانی جەستە لەو حیکایەتە ئاینیە نزیك دەبێتەوە، کاتێ یەزدان فرمان بە حەزرەتی برایم دەکات پەیمانەکەی خۆی بەجێ بگەیەنێت و سمایلی کوڕی بکات بەقوربانی و سەری ببڕێت، نزای فریشتەکانی ئاسمان بۆ خوداوەند دەبێتە هۆی ئەوەی یەزدان بەرانێك بنێرێت تا برایم ئەوە لەشوێنی کوڕەکەی سەرببڕێت، بەو شێوەیەش سرووتی جەژنی قوربان لەدایك دەبێت، بەراوورد کردنی ئەو سرووتە بە جەستەی ئەکتەر دەکرێ تاڕادەیەکی زۆر هاوکاریمان بکات بۆ تێگەیشتنی زیاتر لەو بابەتە.

(17) دەروازەکانی کۆمەڵناسی/ مەنوچێهر موحسنی

وەرگێرانی(کۆمەڵێك وەرگێڕ) دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی موکریانی، هەولێر 2002، لا 83

(18) هەمان سەرچاوە، لا 28

(19) بۆتێگەیشتن لەو فێمێنیزمە وخوێندنەوەی دید و بۆچوونیان لەبەرامبەر دەقە فەلسەفیەکان و ڕەخنەگرتنیان لەتازەگەری ، بڕوانە: فێمێنیزم و هەڵوەشاندنەوەی زمان/ نیهاد جامی، ڕۆشنگەری، ژمارە (15) لا(13-43)

(20) بۆ شارەزابوون لەشانۆی فێمێنیستی بڕوانە ئەو سەرچاوەیەی خوارەوە: التفسير والتفكيك والايديولوجيا/ بيتر بروك، تيري ايجلتون، سو.الين كيس و الاخرون، اختيار وتقديم (نهاد صليحة) الهيئة المصرية العامة للكتاب/2000

(21) ئێمە لەپرۆژەی کتێبێکی تردا بەناوی (ئەرکیۆلۆژیای نمایشی شانۆیی) زیاتر لەسەر ڕەهەندە سیمیۆلۆژیەکەی نمایشی شانۆیی وەستاوین.

(22) سيمياء المسرح و الدراما/ كير ايلام
ترجمة (رئيف كرم) المركز الثقافي العربي (بيروت) 1992/ ص 34
(23) گوتاری ئەزموونگەریی لە ڕەوتی شانۆی کوردیدا/ دانا ڕەووف، ستۆکهۆڵم، 1995/ لا 84
(24) لەڤیستڤاڵە شانۆیی یەکەی هەولێردا/کوردستانی نوێ، پاشکۆی ئەدەب و هونەر، ژمارە 33
(25) ئەم شانۆگەریە بەرهەمی ئەزمونگەی شانۆیی بزاڤی رۆشنبیرانی نوێخواز بوو، لەچوارچێوەی ڤیستڤاڵی ڕۆژی شانۆی جیهانی لە هەولیبر، رۆژی 1997/3/31 نمایش کرا
(26) نیهاد جامی بەڕێگای هات و نەهاتدا تێ پەڕی/ رێبین رەسول ئیسماعیل، رێگای کوردستان، ژمارە (248) 1997/4/30
(27) یۆتۆپیای جەستە لەنێو گوتاری زیندە خەوندا/کاسترۆ مەجید، رامان ژمارە(22) لا
(28) هەمان سەرچاوە
(29) (المسرح الكوردی/صباح هرمز/ دار ادی شیر للنشر/اربیل، 2003،ص86
(30) ئەم نمایشە لەئێوارەی 1999/6/19 لەهۆڵی گەل (هەولێر) نمایشکرا
(31) شکانی ئاوێنە لەسەفەرەکانی پەشیمانیدا/ زیاد کەریم، پاشکۆی ڕێگای کوردستان، ژمارە 32، 1999/6/30
(32) سەفەرەکانی پەشیمانی لەنێوان سوریالی بوون و هەوڵی نەزۆکانە/ سمکۆ محەمەد، ڕێگا، پاشکۆی ڕێگای کوردستان، ژمارە (35) 1999/8/13
(33) ڕووە لەیەکچووەکانی سەفەرەکانی پەشیمانی و بازنەی وەهم/ زیرەك عەبدوللا/ میدیا ژمارە (48) 1999/7/15
(34) هەمان سەرچاوە
(35) سەفەرەکانی پەشیمانی لەنێوان رەهایی و دەسەلاتی نمایشدا/ کاسترۆ مەجید رامان ژمارە (40) لا 277
(36) شانۆگەری عەبا لەنوسیینی فەلاح شاکر و یوسف ئەلسائیغ، لەئێوارەی 2000/2/9 لەسەر شانۆی هۆڵی رۆشنبیری (هەولێر) نمایشکرا
(37) خوێندنەوەیەکی سیمیۆلۆژی بۆ نمایشی عەبا/ رێبین رەسول ئیسماعیل رامان ژمارە (46) لا
(38) عەبا.. تارمایی کلتور/ دیار عەزیز شەریف کاروان ژمارە(143) لا140
(39) ڤیستڤاڵێکی شانۆیی و چەند تێڕوانینێکی سەر پێی/ حەیدەر عەبدولرەحمان برایەتی ئەدەب و هونەر، ژمارە (167)

(40) هەمان سەرچاوە

(41) شانۆی کوردی لەنێوان دوو نەوەدا/ حەیدەر عەبدولرەحمان

رامان ژمارە (58) لا20

(42) خوێندنەوەی ئاماژە و بە ڕەمز بوونی خەون/ سمکۆ محەمەد

کاروان ژمارە (143) لا 136

(43) ڤیستڤاڵی شانۆی لاوان/ کاسترۆ مەجید

رامان ژمارە (45) لا271

(44) کۆڕەکە لە 11/2/ 2000 لە باڵەخانەی بەڕێوبەرایەتی سینەما و شانۆ سازکرا.

(45) بانتۆمایم و زمانی جەستەی ئەکتەر/ موحسین محەمەد

میدیا/ ژمارە (69) 2000/7/1

(46) پانۆرامای شانۆ لە گۆڤاری رامان-دا/ موحسین محەمەد

رامان ژمارە (71) لا 156

(47) ئەم شانۆگەریە بەرهەمی (بەڕێوبەرایەتی هونەری شانۆ) بوو، لە ئێوارەی 2005/3/28 لەسەر شانۆ ی هۆڵی رۆشنبیری (هەولێر) نمایشکرا

(48) هونەری نویَ، ژمارە (4) مایسی 2005

سەرنج: چەند بەشێکی کورتی ئەم لێکۆڵینەوەیە بە پچڕ پچڕی لە دەنگەکان بلاّو بۆتەوە ئەوەی لێرەدا دەیخوێننەوە تەواویی لێکۆڵینەوەکەیە.